

Fig. 1. Kirken set fra nord. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The church seen from the north.*

ULBØLLE KIRKE

SALLINGE HERRED

Såvel landsby som kirke er nævnt første gang i 1348, da sognepræsten 'Otto i Ulbølle' vidnede om, at han ikke kendte til, at andre end munkene i Skt. Knuds Kloster i Odense havde stemmeret ved valg af biskop.[1] Anders Pedersen er nævnt som præst i Ulbølle 1486.[2] Siden er landsbyen nævnt 1504(?), da hr. Peder Madsen skænkede en gård i landsbyen til Helligåndsklostret i Faaborg.[3]

Ved landehjælpen 1524-26 var kirken højt takseret med 25 mark.[4] Kirkens første lutherske præst var formentlig hr. Anders Lack, der 1535 hyldede Christian III og – årstallet taget i betragtning – også kan have været dens sidste katolske præst.[5] 1578 fik Ulbølle Kirke tilsyneladende »det Aars Afgift af kronens Part af Korntienden af Østerskjerninge, Olderup og Egens Sogne til deres Kirkes Bygning«.[6] 1589 havde sognet 30 tiendeydere.[7] 1597 fik Otto Brockenhuus stadfæstelsesbrev på kirkens del af korntienden, for hvilken han årligt skulle svare 6 ørter både rug og byg til kirken.[8]

Ejerforhold. 1664 erhvervede Niels Banner til Tybjerggård såvel kronens part af korntienden, der hidtil blev svaret til Odense Hospital, samt kirkens andel af samme.[9] Året efter erhvervede han også kirken fra Kronen.[10] Dette blev indledningen til halvandet århundrede med omskiftelige ejerforhold, idet Niels Banner 1667 mageskiftede kirken tilbage til Kronen.[11] Denne gav 1674 Anna Margrethe von Götzen til Finstrup (Holstenshus) skøde på kirken sammen med Svanninge (Sallinge Hrd.), Vester Skerninge (s. 3145) samt Fraugde, Vigerslev og Veflinge kirker i Odense Amt (*DK Odense* 3517, 6176 og 6117).[12] På dette tidspunkt udgjorde Ulbølles

Fig. 2. Luftfotografi af kirken set fra sydvest. Foto Sylvest Jensen 1955. I KB. – *Aerial photo of the church seen from the south west*.

kirketiende 16 tønder og 7 skæpper hartkorn.[13] 1685 blev kancelliråd Jørgen Ehlers ejer af kirkerne i Ulbølle og Vester Skerninge gennem udlæg i von Götzens dødsbo.[14] Med Jørgen Landorph som mellemmand solgte han 1688 begge kirker til Niels Krag til Egeskov (jf. s. 3145).[15] Kirkerne lå under hans hovedgård Løjtved,[16] indtil de blev frasolgt 1755 og Ulbølle erhvervet af Johan Frederik de Cicignon til Nakkebølle.[17] Den forblev knyttet til denne herregård frem til 1828,[18] da Nakkebølle blev indlemmet i baroniet Holstenshus, og kirken herefter hørte under dette.[19] Kirken overgik til *selveje* 1. jan. 1915.[20]

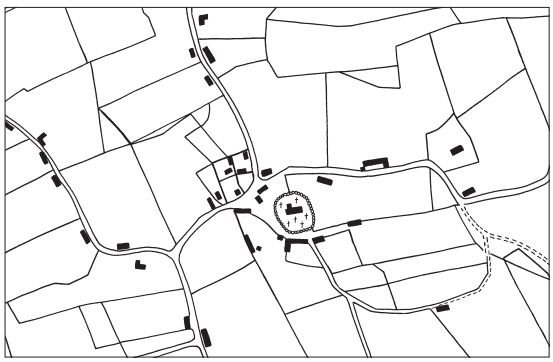

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af Mathias Nicolai Bondesen 1813, tegnet af Freerk Oldenburger 2021. – *Cadastral map*.

Anneksforhold. 1573 havde kirken Vester Skerninge som anneks, men da sognepræsten det år fik tilladelse til at fraflytte præstegården i Ulbølle og flytte ind i Vester Skerninges, blev grunden lagt til at bytte om på relationen. 16 år senere var præstens flytning imidlertid ikke gennemført endnu. Derfor var der en vis uklarhed om anneksforholdet, og under sine visitatser 1. juli 1589 noterede biskop Jacob Madsen om både Vester Skerninge og Ulbølle, at kirken lå anneks til den anden.[21] Formelt må Ulbølle imidlertid have været hovedkirke, for 1593 noterer Jacob Madsen, at flytningen var sket og »Westerskerning er nu Hoffuit

Kirke«.[21] Dette anneksforhold gør sig fortsat gældende (jf. også s. 3145 f.).

Sagn. En kæmpe, der stod på Vester Åby kirkebakke skal have kastet en stor sten efter Ulbølle Kirke, da den var under opførelse, og den sten blev siden sprængt og brugt til dige ved vejsiden.[22]

Det fortælles, at man under Karl Gustav-krigene 1657-60 havde hængt en rytterkappe om en stor sten på kirkegården, hvilket fik svenskerne til at tro, at landsbyen havde en garnison, og man undgik derfor at blive udplyndret.[23]

Sognet ligger i det sydøstlige hjørne af det store Sallinge Herred, hvor det omkranses af Nr. Åby, Hundstrup og Vester Skerninge sogne. Ulbølle ligger østligt i sognet og er med sine mere end 500 beboere dets eneste større bebyggelse.

Kirken ligger på et bakkedrag ved den søndre side af Nyvej, centralt i landsbyen. Den omgives af sin kirkegård, der efter udvidelser 1831,[24] 1875 (ca. 1.000 m^2)[25] og o. 1919[26] nord og øst for bakkedraget nu er af let irregulær form.

Kirkegården *hegnes* af et kampestensdige, hvorpå der er plantet stedsegrøn hæk; om den østre udvidelse er diget ganske lavt og hækken tilsvarende højere, mens der er plantet hæk mod naboerne øst for kirkegården. Kirkegårdens oprindelige del er endnu markeret i kraft af ældre, nu indre kampestensdiger ved bakkedragets fod.

Indgange. Hovedindgangen er etableret nord for tårnet mod Nyvej og omfatter en dobbeltfløjet køreport samt en fodgængerlåge, begge dele med støbejernsgitre og flankeret af rektangulære granitpiller. Lidt øst herfor er en tilsvarende indgang etableret, som giver adgang til de yngre dele af kirkegården neden for bakkedraget. Der er ved graverkontoret etableret en bred, brolagt trappe mod Bystævnevej. Endelig leder en smal trappe op ad bakken vest for kirken.

Bygninger. Den eneste bygning på kirkegården er det kombinerede kapel og graverkontor, opført 1947 sydøst for koret ved kirkediget (arkitekt Ebbe Lehn Petersen; udvidet 2007).[27] Det er en muret, hvidpudset bygning med rødt tegltag. Syd for denne er der på modsatte side af Bystævnevej etableret et redskabshus 1991.[28]

†*Bygninger på og nær kirkegården*. 1573 var præstegården i Ulbølle i dårlig stand, og sognepræsten fik tilladelse til at bosætte sig i annekspræstegården i Vester Skerninge.[29] Den bonde, der boede dér måtte så tage til takke med den gamle præstegård. Dette skifte blev dog først gennemført i perioden 1589-93.[30] En †*kirkelade* er nævnt 1589 som havende et forfaldent tag.[7] Et †*ligkapel* blev opført o. 1891 på den gamle del af kirkegården, sydøst for koret.[31]

Fig. 4. Ydre set fra nordøst. Tegning ved Burman Becker 1856. I KB. *The church seen from the north east*.

Fig. 5. Kirken set fra nordvest. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The church seen from the north west*.

BYGNING

Kirken er et langhus, hvis midterste del udgøres af det romanske skib, hvortil der er føjet en vestforlængelse. Koret, der afløste et ældre og smallere †kor, er opført i den senere del af middelalderen, men før o. 1489, hvor langhuset blev overhvælvet med fire fag krydshvælv. Tårnet ved kirkens nordside er ligeledes sengotisk, mens en støttepille ved korets nordøsthjørne er fra efterreformatorisk tid. Kirken er orienteret med en nordøstlig afvigelse.

Den romanske kirkes oprindelige udstrækning kan på baggrund af de senere udvidelser og ombygninger ikke længere fastslås, men *grundplanen* har givetvis omfattet de midterste ca. 12 m af det eksisterende skib samt et smallere †kor øst herfor. Udstikningen af planformen er for skibets vedkommende noget skødesløs, hvorfor flankemurene divergerer fra øst mod vest, hvor bygningen er bredest. Kirken er opført på toppen af en mar-

kant bakkeknold, og de naturgivne forhold har tydeligvis spillet en afgørende rolle i anlæggets udformning, herunder den let afvigende orientering. Særligt har de bratte fald mod øst og vest måttet respekteres, og på den baggrund har den samlede længde formodentlig ikke oversteget beskedne 18-20 m. At man ikke har gjort sig den ulejlighed at udjævne byggegrunden, er særligt tydeligt på sydsiden, hvor sokkelen krummer sig hen over bakkens toppunkt, der omtrent befinder sig under skibets østre hvælvfag (jf. fig. 8 og 66). Den manglende planering har haft den konsekvens, at murhøjden – særligt i syd – er tiltagende fra øst og vestover, et forhold, der kun blev forstærket med vestforlængelsens opførelse (jf. ndf.).

Materiale og teknik. Af den bevarede del af den romanske kirke fremgår det, at byggematerialet er *rå kamp*, der sandsynligvis var suppleret af *hjørnekvadre*, hvoraf enkelte kan være identiske med de sten, der nu er genbrugt i langhuskoret (jf. fig. 8). Stenmaterialet synes umiddelbart ikke at have været sorteret efter størrelse, hvorfor der ikke kan udskilles egentlige 'skiftegange', men kirkens kalkning og de mange ombygninger vanskeliggør en nærmere bestemmelse af forholdene. Bagmurene er dækket af en tyk, udglattet og brunlig mørtelpuds, hvorpå er påført et tyndt kalklag (jf. s. 3219, fig. 19).

†*Døre og vinduer*. Ingen af kirkens oprindelige åbninger er bevaret, kun er der i sydmuren svage spor af et vindue og en dør. Sidstnævnte ses i skibets midterste fag, lidt vest for vinduet, hvor den rundbuede åbning er skåret af det langt senere vindue. Døren, der er tilmuret i flugt med facade og bagmur, måler i bredden ca. 130 cm. Allerede her er muren som ovenfor nævnt betydeligt højere, og en indgang på dette sted må have været betinget af en udvendig trappe. Af det formodede vindue er nu kun bevaret en rest af en tilmuring i tegl umiddelbart vest for skibets nuværende østligste vindue. Placeringen af dør og vindue indikerer, at det oprindelige skib blot har haft to vinduer, et i hver side. Norddøren forsvandt efter tårnets opførelse, og af nordvinduet er intet bevaret i det ydre.

Vestforlængelse. Muligvis allerede i romansk tid blev skibet forlænget med ca. 6 m mod vest hen over det stærkt skrånende terræn. Murene er opført i flugt med skibets, med hvilke de er jævntykke, og endnu kan en lodfuge anes på sydmuren ca. 1 m øst for vestvinduet og tilsvarende i bagmuren, hvorimod sammenføjningen på nordmuren skjules af tårnet. At få vestendens gulvhøjde op i niveau med skibets krævede ekstra høje mure på bakkeskrænten, hvorfor murhøjden her måler ca. 6,4 m mod østendens 3,4 m. Funda-

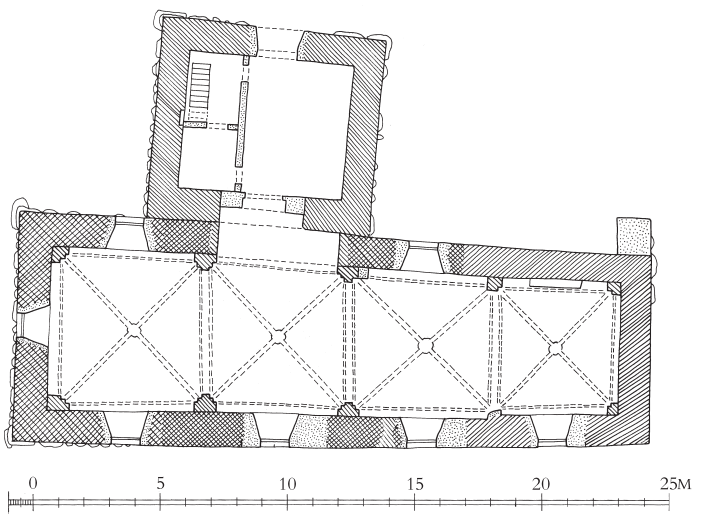
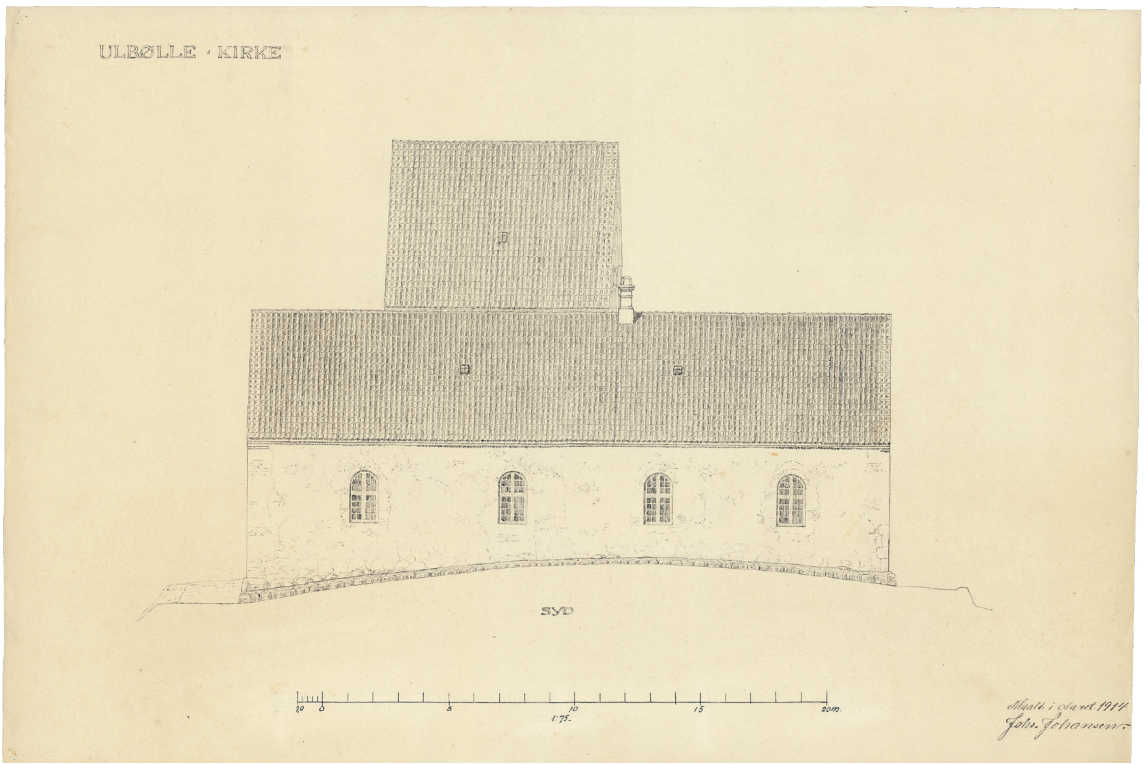

Fig. 6. Plan 1:300. Målt af Johannes Johansen 1914, suppleret og tegnet af Anders C. Christensen 2022. Signaturforklaring s. 9. – *Plan. Key on p. 17.*

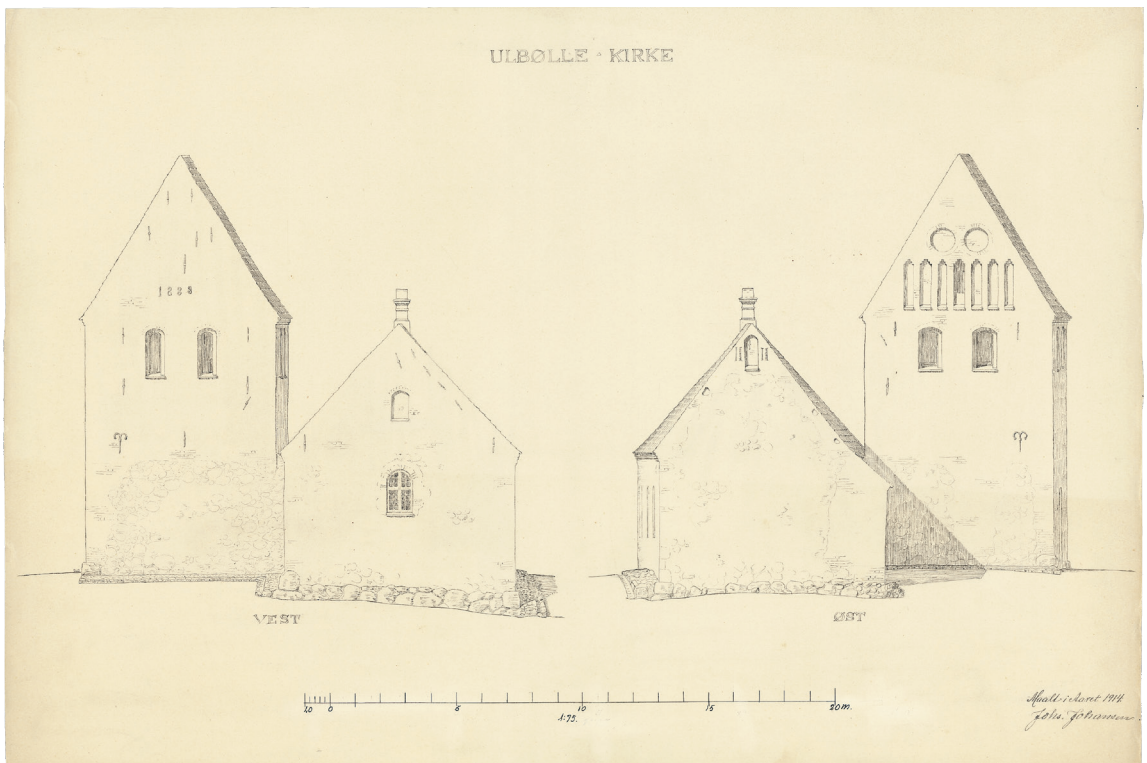
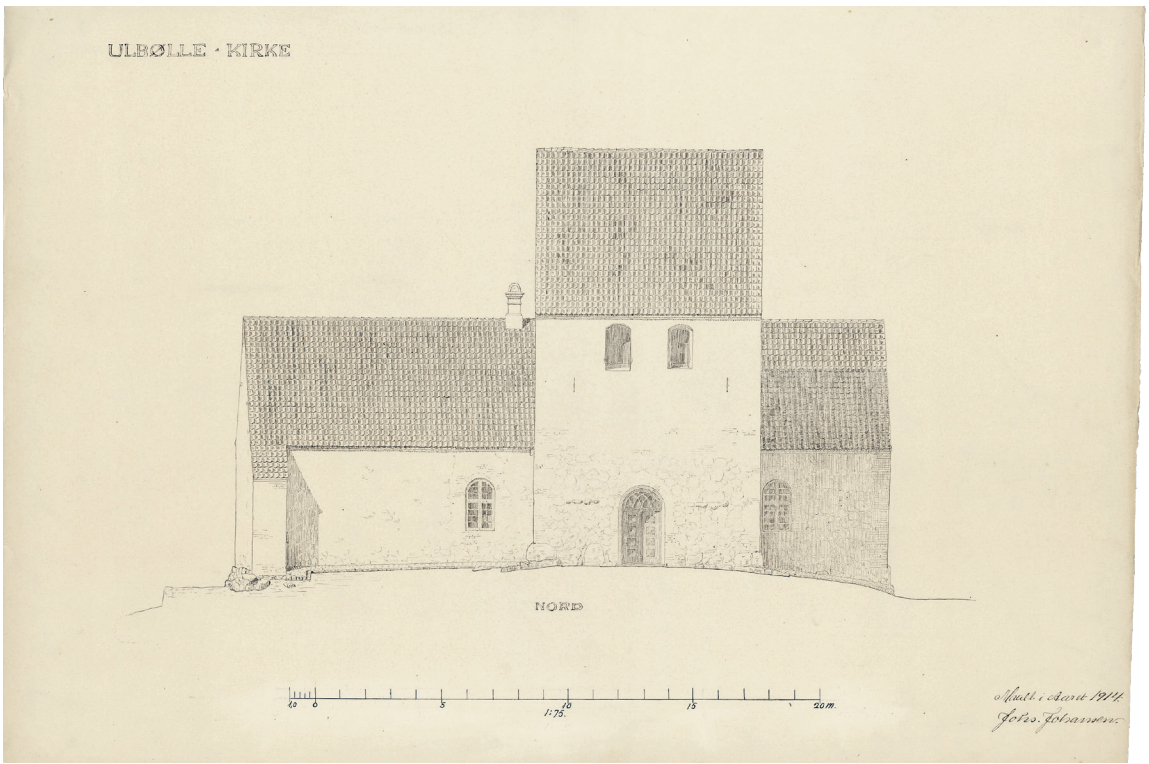

Fig. 7a-b. Opmålinger. 1:300. a. Opstalt af sydfacade. b. Opstalter af vest- og østfacade. Målt og tegnet af Johannes Johansen 1914. – *Scale drawings. a. Elevation of south facade. b. Elevations of west and east facades.*

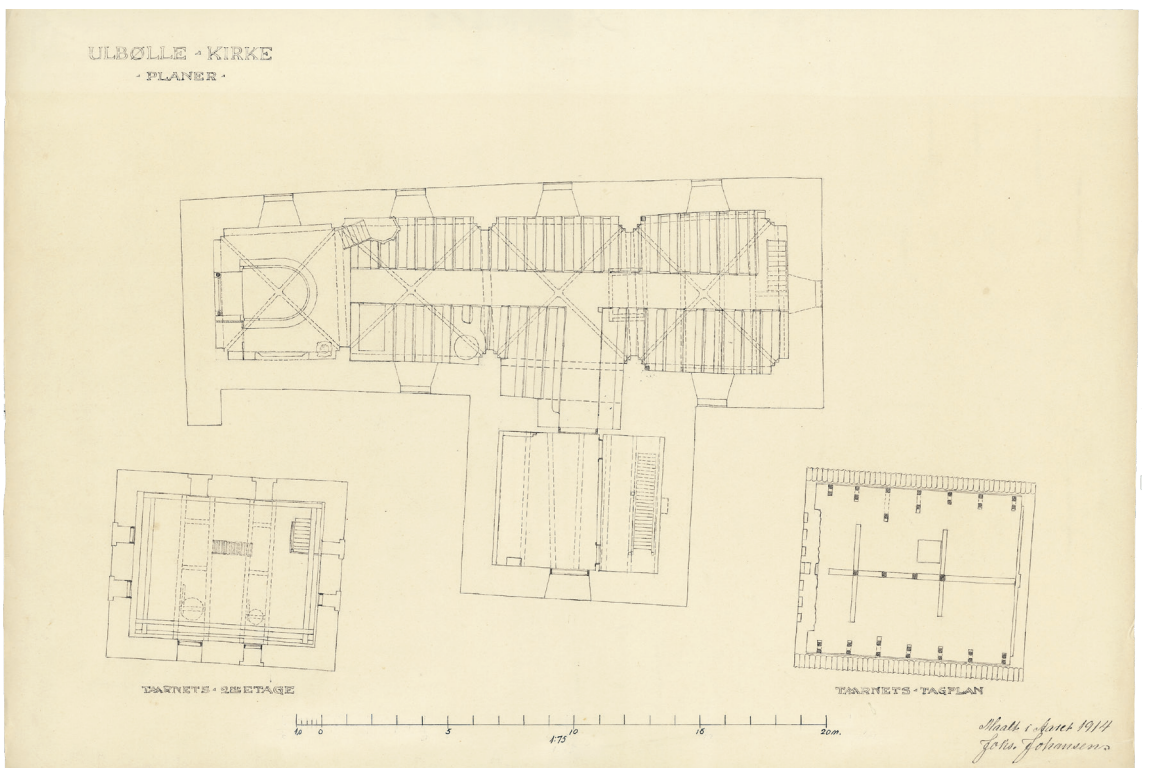
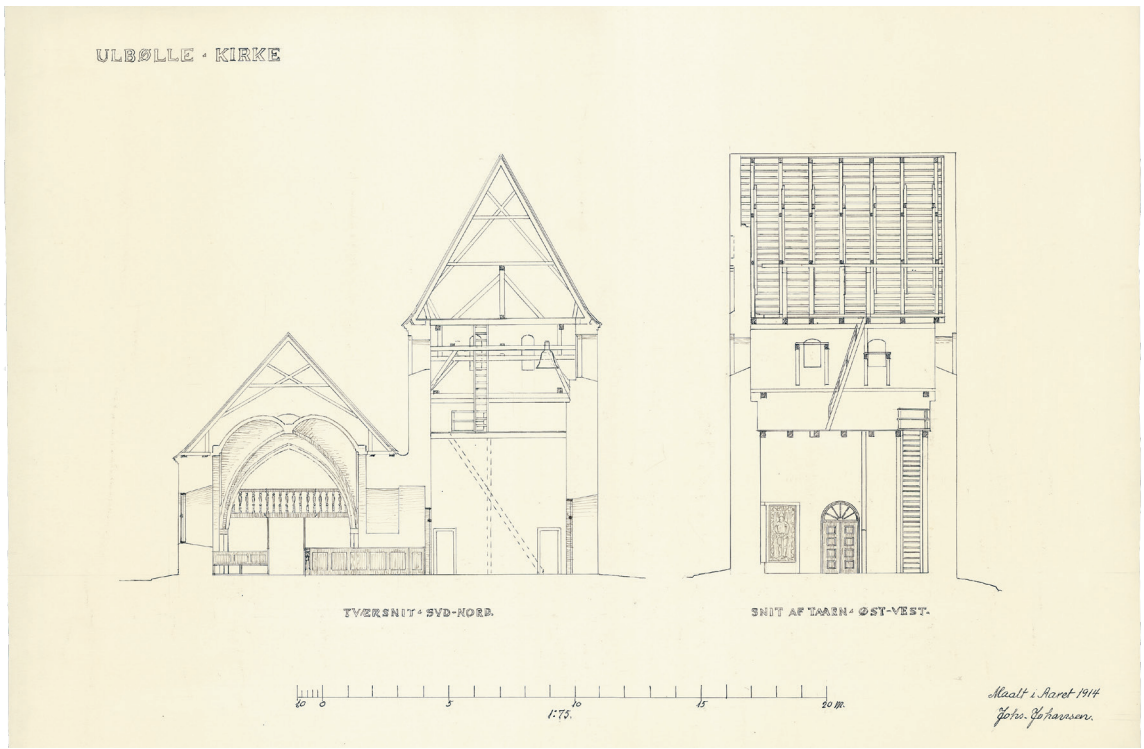

Fig. 7c-d. Opmålinger. 1:300. c. Opstalt af nordfacade. d. Planer. Målt og tegnet af Johannes Johansen 1914. – *Scale drawings. c. Elevation of north facade. d. Plans.*

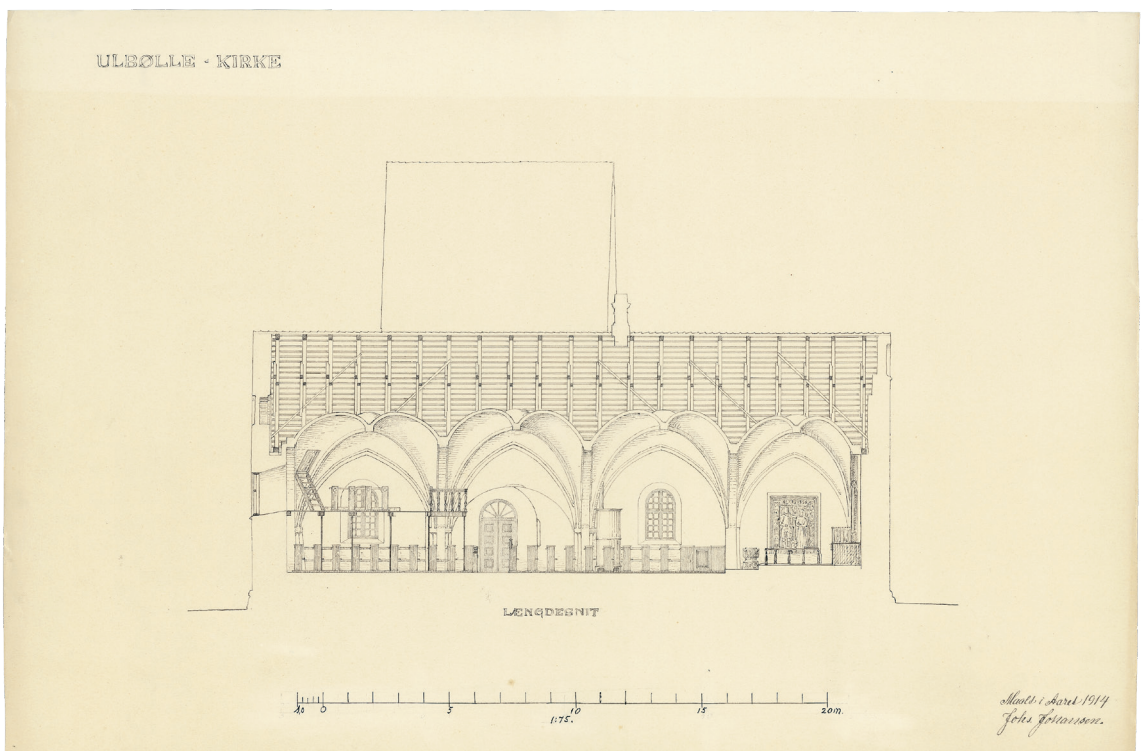

Fig. 7e-f. Opmålinger. 1:300. e. Tværsnit set mod vest og snit af tårn set mod syd. f. Længdesnit set mod nord. Målt og tegnet af Johannes Johansen 1914. – *Scale drawings. e. Cross-section looking west and section of tower looking south. f. Longitudinal section looking north.*

Fig. 8. Langhuset set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The nave seen from the south*.

mentet udgøres af store marksten, hvis øverste 80 cm høje lag er synligt, og som en slags syldsten er kraget ca. 15 cm ud for facaden, hvorved de danner en sokkel, kraftigst under hjørnerne (jf. fig. 13). Materialet er herover rå kamp, der for størstedelens vedkommende må formodes at stamme fra den nedrevne †*vestgavl*, mens hjørnerne er af teglsten. Bagmurene dækkes af et tykt, groft og brunligt pudslag, og dermed svarer murbehandlingen ret nøje til kirkens ældste afsnit.

Murteknikken studeres bedst på den velbevarede trekantgavl, der mod loftet står i blank mur (fig. 9). Markstenene er her 'løst' opmurede med brede fuger, hvori er indstukket mindre natursten. Midt i gavlen er indsat en rundbuet åbning af munkesten med halvstensfals til begge sider. Det teglmurede vinduesparti rejser sig fra et planeret afsæt i markstenene og strækker sig ca. halvanden sten ud fra hver side af falsen og godt to skifter over buen og er sirligt indpasset i den jævngamle granitmur. I teglmurværket såvel som i naturstensmurværket er anvendt en grov, hvid-gullig mørtel, der helt har dækket åbningens bund samt lysningen og givetvis også den ydre fals. Åbningen lukkes nu af en udvendig lem, men i den indre fals er der rester af to jernstabler i den søndre side og en mulig øsken i nord.

Langs kampestensgavlens skrå linjer og i toppen er der aftrappede munkestensskifter, der formentlig er rester af gavlens †*kamtakker*. Disse har sandsynligvis været støttet af de fire udkragende teglskifter over hjørnerne. Langs taglinjen er der nu suppleret med normalsten, ligesom dele af facadens øverste del er skalmuret i nyere tid.

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer. I sengotisk tid blev kirken udbygget med et langhuskor, fire fag krydshvælv og et tårn på kirkens nordside.

Opførelsen af *langhuskoret* må være sket efter nedrivningen af det romanske †kor, hvis byggematerialer givetvis blev anvendt til formålet. Det nye kors flankemure blev opført i forlængelse af skibets, mens østmurens placering antagelig blev rykket en smule mod øst. Markstensfundamentet er synligt under østgavlens nordlige del, hvor et par enkelte sten træder frem, og herover rejser murene sig uden særskilt sokkel. Materialet er rå kamp og et par enkelte hjørnekvadre nederst, mens hjørnerne øverst er af munkesten, og des-

Fig. 9. Langhusets vestre gavltrekant set fra loftet (s. 3209). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Western pediment of the nave seen from the loft.*

uden ses enkelte kløvede sten i trekantgavlens facade (fig. 10). I bagmuren er sammenstødet mellem skib og kor i modsætning til facaden tydelig, idet korets vægge her står i blank mur (fig. 11), hvilket indikerer, at hvælvene kan være opført umiddelbart efter langhuskorets opførelse, der i så fald daterer sig til kort før o. 1489 (jf. s. 3219). Murteknikken svarer ret nøje til vestforlængelsens, idet murværket står med brede fuger, hvori er indstukket mindre sten. Dette gælder også trekantgavlen, der ligesom pendanten i vest er velbevaret og mod loftet står i blank mur (fig. 61). Murtykkelsen er ved tilbagetrækninger reduceret, nederst i gavlfodshøjde, hvor en bindbjælke hviler på østmuren, og derefter i et niveau lige under nuværende hanebånd, hvor tilbagespringet kan have fungeret som leje for et oprindeligt hanebånd. Kampestensmurværket strækker sig højt i gavlen, hvilket har udelukket udsmykninger i form af teglmurede højblændinger, men langs taglinjen og øverst er der rester af småblændinger, der givetvis var relateret til gavlens †*kamtakker*. Levnene består af mindre cirkelblændinger og i toppen en cirka to sten bred blænding, der flankeres af mindre felter udfyldt af små halvsøjler. Dekorationerne er dog nedskåret og stærkt forvanskede ved senere reparationsarbejder, herunder ved nedtagelsen af kamtakkerne og opmuringen af den nye taglinje med gule normalsten.

Af eventuelle åbninger er ingen bevaret, idet sydvinduet i sin nuværende form er væsentligt yngre (s. 3217). Øst for dette er der dog i facaden spor af et ældre, rund- eller fladbuet †vindue, der kan være oprindeligt. Den sløjfede åbning var betydeligt højere og bredere end den nuværende og må have haft flere false (jf. fig. 66). Det bemærkes, at østfacaden – ligesom nordmuren – ikke bærer synlige spor af vinduer.

I det indre er overgangen mellem kor og skib (siden 1938? Jf. s. 3217) markeret ved et trin ud for østkarmen på skibets østvinduer, hvorved koret i realiteten breder sig over knap en tredjedel af kirkerummet. Tidligere lå skellet dog ud for hvælvpillen (jf. fig. 7f og 62g).

Hvælv. Kirkens fire hvælvfag er teknisk set udført på samme måde og må anses for at være omtrent samtidige, hvilket vil sige o. 1489, jf. den kalkmalede †indskrift på korets østkappe (s. 3219). Alle er krydshvælv med halvstensribber, der øverst mødes i en cirkulær slutsten; korets to østlige ribber er dog kvartstens i udspringet. Hvælvpillerne er enkeltfalsede i koret, men dobbeltfalsede i skibet, og ribbevederlaget udgøres af et på pillerne diagonalt lagt løberskifte på de vestlige hjørnepiller, mens vederlagene er to skifter høje på de øvrige piller; undtaget herfra er korets hjørnepiller, hvor vederlaget ikke er markeret. Korhvælvets vestre pille i nordsiden – den søndre er stærkt behugget ved anlæggelsen af opgangen til prædikestolen – er i øvrigt falset kun på østsiden, hvilket indikerer, at den oprindeligt kan have stået op ad den romanske †triumfmur, hvorved hvælvenes byggegang er forløbet fra øst mod vest. Ved den midterste gjordbues nordre pille er på østsiden opmuret et aftræk for kirkens †kakkelovn (s. 3218).

Kapperne, der hviler på helstensbrede og spidsbuede skjold- og gjordbuer, har det for egnen karakteristiske, let udkragede vederlag i sammenstødet med buerne, som det ses i f.eks. Tved, Kirkeby, Kværndrup og Vester Åby (s. 1838, 2073, 2233

Fig. 10. Ydre set fra øst (s. 3209). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Exterior seen from the east.*

Fig. 11. Sammenstødet mellem skib og langhuskor over loftet set mod nord (s. 3210). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Meeting point of nave and nave-chancel above the ceiling, looking north.*

og 3031). Særligt Kværndrup, hvor der dog er mindre afvigelser i ribbernes udformning, er i den forbindelse interessant, idet der her findes en omtrent samtidig kalkmalet datering, 1484, udført af samme værksted, som virkede i Ulbølle (s. 3219).

1862 var der ønske om at fjerne de †ankerbjælker, der gik gennem hvælvene,[32] og 1889 ønskedes en trappe fra pulpituret til hvælvet opsat, vel ved opgangen til loftet gennem vesthvælvets vestre kappe (jf. fig. 7f.).[25]

Tårn. Kirkens bastante tårn, der formentlig er bygget o. 1500, har gavle i øst og vest og er mod sædvane opført på kirkens nordside, idet kirkebakkens bratte fald i høj grad har vanskeliggjort den forventelige placering ved skibets vestende. Ved den alternative placering er det flade område nord for skibet derimod udnyttet, og som en bonus kunne tårnrummet anvendes til våbenhus, eftersom kirkens norddør belejligvis befandt sig her. Til gengæld har den valgte løsning krævet en væsentlig større mængde byggemateriale, da den op til kirken stødende mur måtte opføres fra grunden i modsætning til vesttårnene, hvis østmure som regel hviler på skibets vestgavl.[33]

Grundplanen er med sine ca. 9×8 m omtrent kvadratisk, og murene, der op til skibets gesims består af marksten og herover af munkesten – bagmurene er dog af rå kamp til langt op i klokkestokværket – hviler på et markstensfundament, hvis øvre lag er synligt på alle tårnets frie sider. Facaderne er nu i vekslende grad skalmurede på alle sider.

Tårnrummet fungerer som nævnt som våbenhus, men det store højloftede rum, der oprindeligt var udelt og uden loft (jf. ndf.), har formentlig haft en dobbeltfunktion som både indgangsparti og supplerende kirkerum. I tårnmuren var der således – ganske som i mange vesttårne – en høj,

Fig. 12. Kirkeloftet set mod øst (s. 3211). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Church loft looking east.*

spidsbuet (†)arkade med en bredde på knap 3,5 m, der forbandt tårnrummet med skibet. I skibets nordmur blev derimod etableret en næsten 5 m bred, rundbuet og mod øst forskudt arkade, der er lavere end tårnarkaden, og hvis vestre vange op til vederlagshøjde flugter med tårnåbningens (jf. fig. 15). Den valgte løsning med den brede bue i skibets nordmur er usædvanlig, og det er muligt, at buen i virkeligheden er udvidet i forbindelse med opsættelsen af et †pulpitur (s. 3238); eventuelle spor heraf er dog dækket af puds- og kalklag.

Tårnrummets flade loft, der ifølge biskop Jacob Madsen blev opsat mellem 1589 og 1599,[7] istandsattes 1824[34] og o. 1933.[35] Indgangsdøren i nord er i sin nuværende, udvidede og rundbuede form formentlig fra 1862 (jf. ndf.), og tilsyneladende har rummet været temmelig mørkt med kun et mindre, fladbuet og nu blændet †vindue højt i vestmuren.

Ruminddelingen stammer fra 1862, hvor den eksisterende skillevæg af bindingsværk blev opført.[25] Før det – eller muligvis som en del af samme projekt – blev arkaden afblændet delvist med bindingsværksmuren, og den rundbuede dør blev indsat. Skillevæggen, der har lave, retkantede døre i nord og syd, afsondrer den vestligste tredjedel af rummet. Her er i den sydlige del i nyere tid indrettet et mindre rum, mens den nordlige del optages af en lang ligeløbstrappe af træ, der fører til *klokkestokværket*, idet der ikke er et mellemstokværk. Klokkestokværket, hvis bagmure mod vest, nord og øst har to mindre tilbagetrækninger, åbner sig mod alle fire verdenshjørner gennem dobbelte glamhuller, der mod øst, syd og nord dækkes af fladbuede stik, mens de smallere lydhuller i vest er rundbuede; her synes åbningerne i facaden dog at være skalmurede, jf. gavltrekanten (ndf.). Alle åbninger er forsynet med halvstensfals

i det ydre på nær nordsidens østre, hvor den er borthugget, og hvor den fladbuede underkant af en indmuret klokkebom udgør 'stikket' (jf. fig. 1, s. 3239).

Af gavltrekanterne er den østre ganske velbevaret (fig. 59). Dekorationen består af syv halvanden sten brede højblændinger afdækket af trappestik, hvoraf bunden på den midterste er gennembrudt af en nu blændet, fladbuet †glug i hele bredden. De jævnhøje blændinger krones af to cirkelblændinger, og i niveau med cirklernes overkant er på hver side ved de skrå taglinjer et nu blændet bomhul, formentlig til hængestillads eller hejsebomme. Den øvre del af gavlen er glat, muligvis som følge af senere reparationer, der tillige må formodes at have befriet taglinjen for de oprindelige †*kamtakker*. Bagmuren består af rå kamp med brede fuger, hvori er indtrykket talrige teglstumper. Undtaget herfra er partier af taglinjen og den nævnte †glug, der er muret i munkesten (fig. 14).

Den glatte gavltrekant i vest er derimod helt af nye små sten, formentlig opmuret 1888 (jf. årstal i murankre, fig. 13). Også her er en smal, afblændet og rundbuet glug synlig, men kun i det indre.

Eftermiddelalderlige tilføjelser. En *støttepille* af små teglsten ved korets nordøsthjørne, kvadratisk i grundplan og i flugt med østfacaden, er anlagt på ukendt tidspunkt, men dog før 1856 (jf. fig. 1 og 10). Pillen, der er etableret som modvægt til nordøsthjørnets accelererende udskridning (jf. ndf.), rejser sig i murens fulde højde og afdækkes af et halvtag i forlængelse af korets tag. En understøbning foretoges 1978 (jf. ndf.). Fra eftermiddelalderlig tid stammer tillige kirkens dobbelte falsgesims.

Fig. 13. Ydre set fra vest. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Exterior seen from the west.*

Fig. 14. Tårnets østre gavltrekant set fra loftet (s. 3214). Foto Arnold Mikkelsen 2020.
– *Eastern pediment of the tower seen from the loft.*

(†) *Gravkrypt*. Under koret anlagdes i 1500-tallets anden halvdel en krypt, hvis nærmere udformning dog ikke kendes. Gravkælderen, der var i brug indtil 1824, hvor 'en åben begravelse ved alteret' skulle 'fyldes og tilmures',[34] var allerede 1812 uden plads til flere begravelser (jf. s. 3249).[24]

Eftermiddelalderlige reparationer og vedligeholdelser. Kirkens udsatte placering på bakketoppen er fra et vedligeholdelsesmæssigt synspunkt ikke optimal, og de mange reparationer kan spores i selve bygningen og i nogen grad i de skriftlige kilder. Særligt gavlene i øst og vest viste sig at være sårbare, og store sætningsrevner i sammenstødet med flankemurene er udbedret og søgt stabiliseret adskillige gange, f.eks. med den ovennævnte støttepille (jf. fig. 10 og 60).

1578 fik Ulbølle Kirke tilsyneladende »det Aars Afgift af kronens Part af Korntienden af Østerskjerninge, Olderup og Egens Sogne til deres Kirkes Bygning«.[36]

Kirken var istandsat 1798,[37] og 1830 var bygningen under hovedreparation. Otte år senere trængte taget, tårnet samt murene på kirkens syd- og vestside imidlertid igen til reparation.[34] En udbedring er nævnt 1855, hvor man bl.a. ønskede en trappesten lagt foran indgangsdøren.[25]1894 ønskedes den udvendige del af kirken istandsat.[25]

I forbindelse med kirkens overgang til selveje 1911 blev det noteret, at kirkens østgavl og sydmur viste tegn på udskridning og skulle ommures. Desuden skulle de 'mange ankre' i tårnet og kirkens vestgavl enten fjernes eller overdækkes med cement, og taget på nordsiden af langhuset og på tårnet samt kirkens gulve omlægges.[25] Ved en besigtigelse 1913 (arkitekt N. P. Jensen) var kirken i 'ringe stand'. Der blev konstateret revner i gjordbuen mellem de østlige hvælv samt i de omliggende murpartier og sydmuren. Skaderne forsøgtes afhjulpet med 45-50 kiler og cementmørtel. Desuden var fundamentet under sydmuren svagt og blev derfor suppleret med kampesten og cement.[38] Året efter blev det henstillet, at korets vægge skulle beklædes med fliser, da der fandtes 'skimmelpletter'.[35] Dette blev dog næppe gennemført.

Istandsættelsen 1937-38 (arkitekt Ejnar Mindedal Rasmussen, Ollerup) var koncentreret om kirkens indre (s. 3223), herunder en renovering af tårnrummet. En udbedring af korets østfacade foretoges tilsyneladende også, hvilket gentoges 1941.

Istandsættelsen 1978 (arkitekt Ebbe Lehn Petersen, Odense) skyldtes ønsket om at udbedre de

Fig. 15. Langhusets indgangsparti set mod nord (s. 3212). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Entrance area to the nave looking north.*

allerede eksisterende revnedannelser i koret, hvis fundament i forbindelse hermed blev sikret via en regulering af terrænet samt ved støbningen af tre punktfundamenter under østgavlen, det ene placeret under støttepillen. I det indre blev korets gulv, vægge og hvælv udbedret. Endvidere blev den hidtidige adgang til loftet gennem vesthvælvets nordkappe sløjfet og den nuværende via tårnets østre glamhul i sydsiden etableret (jf. fig. 7f. samt †pulpiturets nedtagelse s. 3238).

En *istandsættelse 1994-95* (arkitekt Alan Havsteen-Mikkelsen, Ærøskøbing) omfattede en sammenspænding af langhusets tagværk med polygonwirer (jf. fig. 9 og 60-61) samt udbedring af revnedannelser i hvælvene.[39]

Istandsættelse 2000 (arkitekt Alan Havsteen-Mikkelsen, Ærøskøbing). December-orkanen 1999 var hård ved tårnet, hvor de kraftige vindstød forårsagede, at tidligere udbedrede revner i nord- og sydmuren sprang op, og nye blev dannet; en del af tagbeklædningen blæste endvidere af og beskadigede skibets nordre tagflade. Reparationerne omfattede retablering af murankre, opstilling af hjælpespær over tårnet (jf. ndf.) samt oplægning af undertag og genoplægning af tagstenene. Ved samme lejlighed blev kirkens gulve omlagt.

Gulve. Korgulvet, der i sin nuværende udformning er fra 1938, hæver sig med et rulskifte af røde sten over skibets gulv og består af mønsterlagte normalsten indrammet af en kantbort af ligeledes røde sten langs væggene. Mønsteret er udlagt som et diagonalt netværk af røde sten, hvorimellem 'maskerne' udfyldes af gule sten omkring en kvadratisk, sortmalet flise. Gulvet i midtergangen består af zigzaglagte gule mursten i normalformat med kantbort af røde sten fra o. 2001. Under stolene er der bræddegulv, der i sin ældste form blev udlagt 1917, hvor der endvidere blev lagt tæpper i kor og midtergang.[35] 1974 var brædderne ferniserede. Våbenhusets gulv dækkes af gule normalsten i halvstensforbandt, afbrudt af en bred nedgravning og rist til varmeindblæsning langs østmuren. Belægningen er muligvis fra o. 1951, hvor muligheden for en omlægning af gulvet svarende til korets blev undersøgt.[35]

1668 blev en grav i kirken fyldt op, og året efter betaltes 2 mark for atter at opfylde en nedsunken grav.[40] 1812 var der for Rødkildes herskab en krypt i koret, der indeholdt adskillige kister (s. 3249).[24] 1824 var der en 'åben begravelse' ved alteret, der skulle fyldes og tilmures, hvilket gentoges 1834 og 1838.[34] Et bræddegulv ønskedes 1862 lagt ved knæfaldet, og 1886 ønskedes korgulvet lagt i 'lige flugt'.[25] 1916 foretoges 'betydelige forandringer i det indre', herunder oprettelse af midtergangens 'skæve retning' samt ombytning af løse fodskamler (fra 1862-63) på stengulv med bræddegulv.[41] Muligvis blev midtergangens støbte betongulv, der fjernedes 2001, udlagt på dette tidspunkt.[35]

Vinduer. Kirkens rundbuede vinduer, der formentlig er fra 1800-tallets anden halvdel, er muret af små sten, uden fals i det ydre og med indvendig smig. Åbningerne lukkes af korspostvinduer med otterudede underrammer og seksrudede overrammer, alt af hvidmalet træ og med kobberbeklædt sålbænk. Vestvinduets sålbænk blev udskiftet 2013, og samtidig blev en sålbænk tilføjet gavllugens åbning. Forsatsvinduerne synes at være opsat 2001.

1887 ønskedes de østre glamhuller forsynet med karme til forhindring af indsivende vand, og 1896 opsattes en luge med karm i vestsiden.[25]

†*Vinduer.* Langhusets sydside har spor af ældre vinduer, tre i alt med en noget østligere placering end de nuværende. Formen synes at være rundbuet for det østliges vedkommende og fladbuet for de to øvrige. Formentlig er de ældre end hvælvslagningen, idet åbningerne er forskudt i forhold til den nuværende faginddeling, hvor skjoldbuer skærer vinduernes østre karme. Også over vestforlængelsens nordvindue er der i det indre spor af et højere, rundbuet vindue.

Tagværker. Langhusets tagværk består af 21 spærfag, der hviler på dobbelte murremme. Hvert fag består af spær, spærstivere, et hanebånd og krydsbånd. Spærene er alle af fyr, hvorimod mange kryds- og hanebånd er tilvirket af genbrugte egespær.

Tårnets tagværk består af syv gamle egespærfag, hvorimellem der 2000 er indsat seks hjælpespærfag af fyr med hanebånd (jf. ovf.). De gamle fag består af spær, bindbjælker, korte stivere, krydsbånd og to hanebånd. De nederste hanebånd un-

Fig. 16. Vindfløj over koret (s. 3218). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Weather vane above the chancel.*

derstøttes af en langsgående stol med seks konger, de fire gamle, heraf to med bevarede skråstivere til bindbjælker. Kongerne hviler på en langsgående rem. 1882 anbragtes et loft over klokkerne.[42]

Klokkestol. De to nyere klokkestole er ophængt ud for glamhullerne i nord og syd og støttes i murværket af skråstivere.

Tagbeklædning. Kirkens tage dækkes af vingetegl. Skibets sydside er senest udskiftet 1978, hvor der anvendtes maskinstrøgne sten som på de øvrige flader, der er fra o. 1940 (tårnets dog repareret 2000 jf. s. 3217). Skotrendens zinkafdækning mellem tårn og skib er ligeledes fra 1978, hvor en utæt, blydækket skotrende blev kasseret.

†*Tagbeklædninger.* 1589 var »meste Parten« af kirken dækket af tegl.[7] 1672 indkøbtes 100 tagsten og 60 lægter hos borgmester Jørgen Pedersen i Faaborg, hvorefter en tømrer blev betalt for at 'slå lægter i' og to karle for at 'række tagstenene op'. 1673-74 omlagde murermesteren kirkens tag.[40] 1691 var en mindre del af taget belagt med bly, en del med tegl, da de 'mange ryttere', som lå i sognet, havde stjålet en stor del af blyet. Det stod derfor slet til med taget, der helt måtte beklædes med tegl.[43] 1901 var der tegltag på hele kirken,[31] og 1932 blev der lagt nye tagsten på tårnet.[35]

Farveholdning. Bygningens facader er hvidkalkede på nær soklen, der er sorttjæret. Indvendig er vægge og hvælv hvidkalkede.

Opvarmning. Kirken opvarmes af et gasfyret *varmeanlæg* installeret 2000 i graverhuset syd for kirken.

En †*kakkelovn* blev 1878-79 opstillet i kirkens nordside vest for østvinduet op ad den midterste gjordbue,[41] 1891 betegnet en 'stor dobbeltjernovn'.[31] Aftrækket førtes op langs muren over loftet, hvor der blev opmuret en †skorsten på stol, til en start i sydsiden med rørforbindelse fra nordmuren og hen over hvælvene,[25] fra 1918 i nordsiden (jf. fig. 62g).[44] 1902 var kakkelovnen imidlertid 'ødelagt',[25] og 1913 blev indsendt en klage til Holstenshus godskontor: Aftrækket var utæt og selve ovnen 'til dels opbrændt', således at præsten 2. juledag måtte forlade prædikestolen på grund af røg og kulos.[35] 1914 var eksisterende rør erstattet af nye støbejernsrør, og samme år var der prøvefyring i en ny ovn.[45] O. 1917 blev kakkelovnen erstattet af en †*kalorifer*, der var placeret i skibet umiddelbart øst for indgangsdøren. Denne blev 1959 udskiftet med et oliefyret †*varmeanlæg*, hvis fyrrum blev nedgravet i en til lejligheden anlagt grav mellem skib og tårn ved sidstnævntes østside, hvorved den eksisterende skorsten kunne genanvendes (arkitekt Ebbe Lehn Petersen, Odense). 1974 blev installeret et oliefyret centralvarmeanlæg med fyrrum i graverbygningen syd for kirken.[27]

Elektricitet/belysning. Elektrisk lys blev installeret i julen 1921.[41]

Vindfløj. Over korets tagryg er opsat en fløjstang af jern med horisontalt stillet kors hvorover fane med årstallet 1938 og øverst en hane (fig. 16).

Fortov. På kirkens sydside er o. 1960 anlagt et kraftigt, støbt betonfortov, der muligvis i sin ældste form er fra tiden efter 1914, hvor en tilsvarende belægning ønskedes lagt omkring hele kirken inklusive tårnet, da det eksisterende fortov var 'ujævnt'.[35]

Fig. 17. Ydre set fra nordøst. Foto Kirsten Weber 1943. – *Exterior seen from the north east.*

KALKMALERIER

Ved kirkens istandsættelse 1994-95 (s. 3217) blev der fundet rester af kalkmalede udsmykninger på væggene i loftrummet samt på hvælvkapperne.[46]

1) Romanske(?) (fig. 19). På *skibets sydvæg* i loftrummet mellem langhusets andet og tredje hvælvfag findes rester af malerier, hvis særdeles fragmentariske tilstand imidlertid vanskeliggør selve iagttagelsen såvel som motivbestemmelse og datering. Ældst er en udsmykning malet på et tyndt kalklag, der atter ligger direkte på bagvæggens brunlige mørtelpuds. Farverne er mørk okkergul og rød, og som øvre afslutning er mod øst en vandret, ca. 3½ cm bred og okkergul bort ca. 40 cm under den nuværende, ombyggede murkrone.

2) Gotiske(?), før 1489 (fig. 18). En yngre bemaling, ligeledes fragmenteret, er malet oven på den ældre, der indledningsvis var dækket af et tykt kalklag. Mod vest ses en stående figur, hvis øvre del omtrent fra brystet og op er forsvundet med ovennævnte ombygning af murkronen. Personen er iklædt fodsid, grå dragt og flankeres af en mindre mandsperson med kort, krøllet hår og skæg, hvis arm er ført op til ansigtet. Farverne er lys karnation, grå og sort kontur.

3) På *skibets nordvæg* ses endvidere ganske få rester – enkelte prikker – af en udmaling i rød okker (fig. 20).

†*Kalkmalerier.* 1) 1489, af 'Gudmeværkstedet', der tidligere og i en bredere forstand benævntes 'Træskomaleren', jf. ndf. (fig. 21-22 og 63-64). På hvælvene i koret og skibets østfag fremkom ved ovennævnte istandsættelse yderst fragmentariske rester af en senmiddelalderlig murermesterudsmykning på kappernes ældste kalklag. Midt i *korets østkappe*, ca. 20 cm over skjoldbuens toppunkt, var et indskriftsbånd i sort med rød kontur: »anno :

Fig. 18-19. 18. Detalje af kalkmaleri på skibets sydvæg over loftet (s. 3219). 19. Svage rester af kalkmalet udsmykning på skibets sydvæg over loftet (s. 3219). Foto Arnold Mikkelsen 2021. – *18. Detail of wall painting on the south wall of the nave above the loft. 19. Faint traces of wall-painted decoration on the south wall above the loft.*

Fig. 20. Svage rester af kalkmalet udsmykning på skibets nordvæg over loftet (s. 3219). Foto Arnold Mikkelsen 2021. – *Faint traces of wall-painted decoration on the north wall above the loft.*

d(o)m(ini) : 1489«. Båndet syntes at fortsætte mod både nord og syd og var foroven kronet af skødesløst udmalede bueornamenter, mens *ribberne* var smykket af zigzagstreger med prikker og liggende s-former. I *korhvælvets vestkappe* var der endvidere et gråt farvespor, hvis overordnede form ikke lod sig identificere. Derudover fandtes i midten af det østre fag i *skibets østhvælv* ca. 40 cm over gjordbuens toppunkt fragmenter af et formodet flettekors(?), hvoraf dog kun de afrundede dele af toppen samt den søndre korsarm kunne ses (fig. 64).[47] På *nordøstre ribbes* underflade fandtes endelig et liljelignende ornament udgående fra ribbekrydset (fig. 63).

Teknik og farver. Malerierne skønnedes at være udført i forlængelse af hvælvenes opførelse, som de dermed daterer (s. 3211). Dog er der indikationer på, at der er sket en optørring af pudslaget før påføring af den tykke, gullige kalk, hvilket har resulteret i en ringe vedhæftning mellem de to lag og dermed i et for malerierne dårligt bevaringsgrundlag. Som vanligt for værkstedet er der

Fig. 22. Rest af kalkmalet †udsmykning på korhvælvets sydøstre ribbe (s. 3221). Foto Kirsten Trampedach 1995. – *Remains of wall-painted †decoration on the south-eastern rib of the chancel vault*.

Fig. 21. Rest af kalkmalet †udsmykning på korhvælvets østkappe (s. 3219). Foto Kirsten Trampedach 1995. – *Remains of wall-painted †decoration in the eastern severy of the chancel vault*.

anvendt en begrænset farvepalet, der omfatter teglstensrødt og trækulssort/gråt.

Værksted, stil og datering. De nævnte karakteristika indplacerer som sagt malerierne i den såkaldte Træskomalers værkstedskreds, der i slutningen af 1400-tallet var virksom i en lang række særligt fynske kirker, f.eks. Kværndrup og Sønder Nærå, hvis malerier ved indskrifter er dateret til henholdsvis 1484 og 1485 (s. 2251 og *DK Odense* s. 3880).[48] Et nyere studie af middelalderens murermesterudmalinger har imidlertid opløst Træskomalerens værksted i mindre grupper, således at Ulbøllemalerierne nu knytter sig til det såkaldte 'Gudmeværksted'. Dette virkede i en snæver periode o. 1480-1490 i kirkerne i Gudme, Hesselager (Gudme Herred), Årslev (Vindinge Herred), Kværndrup og Ulbølle.[49]

2) Renæssance(?). Yngst af de fremdragne spor var en udmaling på *korhvælvets østkappe* over førnævnte indskrift. De fragmentariske malingrester var udført på et yngre kalklag og bestod af en bemaling i rød- og gulokker, der muligvis stammede fra et draperi(?).

Fig. 23. Indre set mod øst. Foto 1914 i Egebjerg Lokalhistoriske Arkiv. – *Interior looking east.*

INVENTAR

Kirkens middelalderlige inventargenstande omfatter dels to romanske genstande, døbefonten af 'midtfynsk' type og Jakob Røds ★røgelseskar med runeindskrift fra 1200-tallets første halvdel, dels det gotiske korbuekrucifiks fra o. 1350.

I tiden frem mod 1600 modtog kirken to væsentlige gaver i form af altersættet, som Margrethe Friis skænkede 1575, og alterstagerne, som blev foræret 1579 af Margrethe Hvide. Et ★dåbsfad fra 1500-tallet er nu på Langesø.Ved 1600-tallets midte anskaffedes både en ny prædikestol, 1650, og en klokke støbt 1652 af Balthazar Melchior; sognepræst Gregers Knudsen Krags navn figurerer på begge. Et ★sygesæt er anskaffet 1667; det benyttes i både Ullerup og Vester Skerninge, men regnes til sidstnævnte kirkes inventar.

Nogle sølvbeslag er skænket 1772 af Sophie Amalia Sehested sammen med en †bibel; de pryder nu en bibel fra 1899. 1798 indrettedes et †karlepulpitur, der var i brug indtil 1935; de sidste 38 år også som orgelpulpitur.

En større mængde inventar er tilkommet efter 1800-tallets midte. Oblatæsken er udført 1867 af Niels Dreyer, Svendborg, og ikke mindst er både alterbord, altertavle og Otto Baches altermaleri forestillende *Jesus, der fremstiller et barn,* anskaffet ved en nyindretning af koret 1873. Den lille klokke er støbt af M. P. Allerup ved omstøbning af en ældre †klokke, og dåbskanden er tilkommet som gave fra Laura Krog.

Efter 1900 er anskaffet et nyt dåbsfad 1911, nye stolestader 1917, fem lysekroner, hvoraf den ældste blev skænket 1923 af Christian Petersen, kirkeskibet 'Fremad' bygget 1926 af Johannes Pedersen, Faaborg, samt en del mindre inventargenstande.

Den eneste kilde til kirkens udseende før 1600 er biskop Jacob Madsens noter fra sit besøg i 1589. Han beskriver, at kirken da havde en stor senmiddelalderlig †altertavle med figurrig fremstilling af Korsfæstelsen, at døbefonten endnu var placeret i kirkens vestende, og at en †prædikestol af fyr var 'neden for koret', dvs. ved triumfvæggen.[7] Desuden vides Margrethe Hvide 1575 af have skænket et nyt †alterbord, og på samme tid må hun have bekostet herskabsstole, hvis våbenskjoldspry-

Fig. 24. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Interior looking east.*

dede gavle endnu var i kirken 1830. Jens Lange etablerede 1755 et lukket herskabspulpitur over kirkedøren i skibets vestende, der var i brug indtil 1868.

Farvesætning og istandsættelser. Inventaret er nymalet 2001 og står nu med stolestader og salmenummertavler i støvede røde toner og detaljer i mørkeblåt, som også er alterbordets og altertavlens grundfarve; prædikestolen står i blank eg. Der vides kun ganske lidt om de ældre farvesætninger. Først og fremmest synes prædikestolen altid at have stået i blank eg og blev eksempelvis blot 'ferniseret' 1882.[42] Tilsvarende blev det 1850 kritiseret, at stolestaderne stod umalede hen,[50] hvilket de altså må have gjort, siden de blev opstillet i 1700-tallet. 1882 blev de malet i 'passende farve', mens det er nævnt henholdsvis 1895 og 1911, at salmenummertavlerne og kirkedøren stod med egetræsådring.[25] Da man fornyede stolestaderne 1917, blev de malet blå.[42]

Kirken stod 1798 foran en istandsættelse, og menigheden havde det forfængelige håb, at kirken ved samme lejlighed kunne udvides med et kapel på nordsiden af skibet (øst for tårnet).[51] Allerede i juni samme år var arbejdet gennemført, så der har formentlig været tale om en mindre omfangsrig istandsættelse.[37] Også 1855 var kirken under reparation.[25]

Efter overgangen til selveje 1915 blev en istandsættelse forberedt og endelig gennemført 1917. Denne fokuserede på skibet og resulterede navnlig i en fornyelse af stolestaderne. 1938 var kirken under restaurering, hvilket primært omfattede koret, men også karlepulpituret blev fjernet.[52]

Alterbord, 1873, en rammekonstruktion, 172× 68,5 cm, 101 cm høj, beklædt med panelværk. Frontpanelet har tre profilerede fyldinger, mens sidepanelerne har en enkelt. Det fremstår i mørkeblå bemaling med rød detalje fra 2001.

†*Alterbord*. Det middelalderlige alterbord var ifølge en beskrivelse fra o. 1845 muret og dækket af en bordplade af træ.[53] I bordet dækkede en natursten et *relikviegemme,* hvori man fandt noget linned og nogle små, næsten fortærede stykker

kobber eller bronze af hul form. Under bordets nedbrydning 1873 fandt man endvidere en indmuret hovedskal, nogle træfigurer og et stykke af en drejet vase i alterbordet.[53] Bordet blev endelig fjernet 1873.

†*Alterbordsforside.* Ifølge en oplysning fra 1700-tallets midte var den skænket 1575 af Margrethe Hvide.[54] Tilsyneladende kasseret ved alterbordets nedrivning 1873.

†*Alterklæde,* nævnt 1884, da det blev opfarvet.

Altertavle (fig. 25)*,* 1873, udført ved delvis genanvendelse af materiale fra kirkens senmiddelalderlige altertavle (jf. ndf.), hvis midtskab synes genanvendt som storstykke i den nye tavle. Dette skab, af eg, har kraftige, profilerede kanter og er nu beklædt på bagsiden med fyrrebrædder, der dog næppe er oprindelige. Skabet flankeres af kannelerede søjler med stiliserede akantuskapitæler, og det afsluttes foroven af en baldakin af udskårne kølbuer med korsblomster mellem fialer. Denne stammer fra kirkens senmiddelalderlige altertavle, mens altertavlens nygotiske topstykke er nyt.

I altertavlen er indsat et *altermaleri* fra 1872 forestillende Jesus, der fremviser et barn. Det er malet af Otto Bache og skænket af kirkeejer Adam Christopher Holsten Charisius. Billedet måler 168×145 cm, er udført i olie på lærred og er signeret »Otto Bache/ 1872«. I billedets midte sidder Jesus på en bænk foran en mur med to pilastre. Han er iklædt en lang rød dragt med blå kappe. Med den ene hånd holder han på et nøgent, blondt barns hoved, idet han med den anden udfører en pegende gestus i barnets retning. I hånden har barnet en lilje som symbol på dets uskyldsrenhed. Både barnet og Jesus ser direkte på beskueren, hvis tilstedeværelse ydermere bliver anerkendt ved barnets lidt generte udtryk. Denne anerkendelse af betragterens tilstedeværelse og interaktion med maleriets figurer er yderligere forstærket ved det begrænsede billedrum, der skubber figurerne så langt frem i forgrunden, at grænsen mellem billedrummet og det fysiske rum udviskes. Dette greb er typisk for 1800-tallets kirkekunst,[55] men Otto Bache synes specifikt påvirket af Carl Bloch, der i netop 1872 fortolkede samme bibelske emne til Skt. Nikolaj Kirke (*DK Holbæk* 2865) og ligesom Bache skildrede Kristus, der kigger direkte mod betragteren, mens han præsenterer denne for et barn, der er bevidst om at blive iagttaget. Otto Bache malede blot to altermalerier i løbet af sin karriere; foruden Ulbøllemaleriet også en Korsfæstelse til Måbjerg Kirke (1861, *DK Ringkøbing* 1750).

Altertavlen står i en mørk gråblå bemaling fra 2001 med forgyldning på kapitæler, baldakin og topstykke.[56] I et smalt postamentfelt under altermaleriet er indsat en sortmalet tavle med citat fra Matt. 18,3 i gylden fraktur: »Sandelig siger jeg Eder, uden I omvende Eder, og blive som/ Børn komme I ingenlunde ind i Himmeriges Rige.«. Oprindeligt havde den et stort, spidsbuet (†)topstykke i nygotisk stil (fig. 23), som blev fjernet, formentlig under den indvendige istandsættelse 1916. Topstykket ligger nu på kirkeloftet.

(†)*Altertavle,* nævnt 1589 af Jacob Madsen som en skabsaltertavle med en figurrig Korsfæstelse i midtskabet og malede, bevægelige fløje.[57] Ifølge en beskrivelse o. 1845 viste midtskabet Jesus på korset mellem de to røvere; de to sidstnævnte 'temmelig plumpe og smagløse', og ved deres sider havde været anbragt figurer af en engel og en djævel.[23] Fløjene havde malerier af Moses med stentavlerne og Aron med et røgelseskar udført i limfarve.[58] Såvel motivet som teknikken viser, at de to malerier er sekundære, formentlig fra 1600-tallet.

Altertavlen blev væsentligt forandret i efterreformatorisk tid, ikke blot ved fornyelsen af de nævnte fløjmalerier, men også ved fjernelse af dele af det ældre snitværk. Således er det 1755 nævnt, at 'en del træbilleder', stod bag alteret.[59] Disse træfigurer har sikkert omfattet såvel de fjernede figurer fra midtskabets korsfæstelsesscene, herunder den førnævnte engel og djævel samt to af predellaens figurer, der ligeledes var taget ud af tavlen, så den i 1800-tallets midte kun omfattede en mandsfigur med en bogrulle.[23] 1825 blev tavlen opmalet.[34] 1834 blev den repareret, men allerede to år senere ønskede kirkesynet, at en ny altertavle blev anskaffet.[34] Det skete imidlertid ikke, og under tavlens restaurering 1847 kom dele af det oprindelige maleri så til syne. Det er imidlertid ikke oplyst, hvad motivet var. 1858

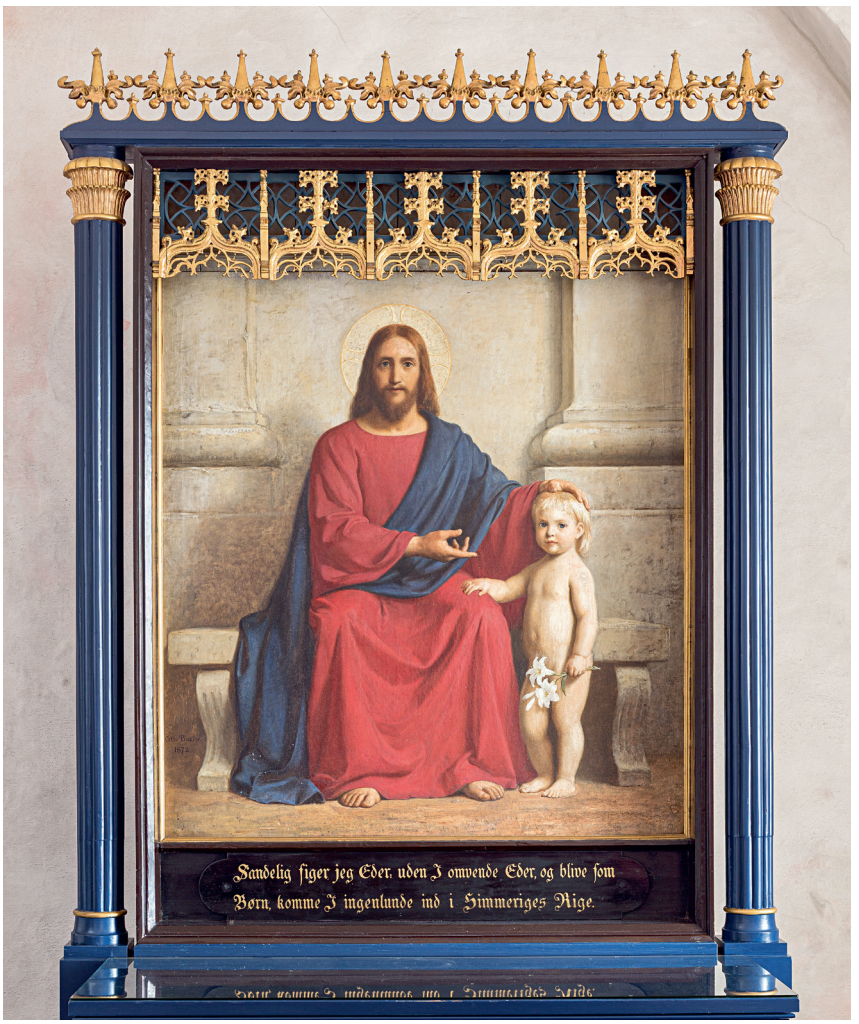

Fig. 25. Altertavlen fra 1872 udført med delvis genanvendelse af senmiddelalderlige dele. Samtidigt altermaleri af Otto Bache (s. 3224). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The altarpiece from 1872, made partially re-using Late Medieval parts. Altar painting from the same time by Otto Bache.*

karakteriserede biskop Engelstoft personerne i Korsfæstelsens forgrund som 'uheldige, interesseløse figurer, nu flerfarvede, hvorfor en ung person ser ud som i en maskeradedragt'.[60]

Af altertavlen er bevaret midtskabet samt en prydbaldakin, der 1872 blev integreret i kirkens nye altertavle (s.d.).

Altersæt (fig. 26), 1575, skænket af Margrethe Friis af Hesselager (1550-80) og muligvis udført af Odensesølvsmeden Niels Hvid. *Kalken* er 20 cm høj. Foden har seks æselrygbuede tunger. Standkanten er smykket med ornamentbort over en bred fodplade. På fodens ene tunge er monteret et støbt krucifiks (fig. 27). En omløbende giverindskrift med indgraverede versaler »1575/ Margret Friis Henricks Daater« ledsages af giverens fædrene og mødrene våbener, Friis og Bild (fig. 28). Skaftet er sekssidet med en kraftig, fladoval midtknop med rudebosser og spidsovale blade. Bægeret er udført 1980 af Bent Exner og er lavt og konisk som en efterligning af den type, der var almindelig i 1500-tallet.[61] Bægeret erstattede et fra 1875,[25] der var så stort, at kalken allerede 1889 måtte afstives,[42] og som den ikke i læng-

Fig. 26. Altersæt, 1575, skænket af Margrethe Friis af Hesselager (s. 3225). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Communion set, 1575, donated by Margrethe Friis of Hesselager.*

den kunne bære. Kalken er den ældste daterede efterreformatoriske kalk på Fyn, og da både fod, krucifiks og skaft er i god overensstemmelse med Østrup Kirkes kalk fra 1580 (*DK Odense* 4972), kan den formentlig tillægges den guldsmed, der satte sit stempel med initialerne »NL« på sidst-

Fig. 27. Krucifiks på alterkalkens fod (s. 3225). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Crucifix on the foot of the altar chalice.*

nævnte kalk.[61] Den eneste mulige kandidat blandt Odenses guldsmede på denne tid er Niels Hvid, om end initialerne altså ikke passer helt.

Den tilhørende *disk* er 15,4 cm i diameter og glat bortset fra giverens indgraverede initialer »MF« samt hjulkorset på fanen. Sikkerhedsmærket under bunden.

⋆*Sygesæt,* udført 1667 af Rasmus Pedersen, Odense, men muligvis først skænket til brug i såvel hoved- som annekskirken af sognepræst Christopher Wielandt 1698. Sættet opbevares i Vester Skerninge Kirke, hvorunder det er beskrevet (s. 3176).

†*Alterkande,* af sølv, skænket 1903 af enken efter sognepræst Jørgen Høegh Leunbach.[23]

Oblatæske (fig. 29), 1867, udført af Niels Dreyer, Svendborg.[62] Æsken måler 10 cm i diameter og er 4,5 cm høj. På låget er med fraktur indgraveret »Ulbølle Kirke./ 1867«. Ustemplet.

⋆*Oblatæske,* 1698, skænket af sognepræst Christopher Wieland. Den benyttedes i både Ulbølle og Vester Skerninge kirker, men da den opbevares i sidstnævnte, er den nærmere behandlet under denne (s. 3176).

Fig. 29. Oblatæske, udført 1867 af Niels Dreyer, Svendborg (s. 3227). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Wafer box, made in 1867 by Niels Dreyer, Svendborg.*

Skeer. 1) O. 1915, udført af H. Dreyer, Faaborg (aktiv 1893-1937). En 16 cm lang skummeske med lige skaft, hvorpå der er stemplet lødighedsmærket »826« og mestermærket »H Dreyer«

Fig. 28. Margrethe Friis af Hesselagers våbener på alterkalken (s. 3225). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Margrethe Friis of Hesselager's arms on the altar chalice.*

Fig. 30. Alterstager, skænket 1579 af Margrethe Hvide til Rødkilde til minde om ægtemanden, Claus Eggertsen Ulfeldt (s. 3228). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Altar candlesticks, donated in 1579 by Margrethe Hvide of Rødkilde in memory of her husband, Claus Eggertsen Ulfeldt.*

(versaler). Laffet er ovalt og har en perforering af et stiliseret stjerneskud. 2) 1979, udført af Bent Exner. Den 13 cm lange ske har s-svunget skaft, der munder ud i en flad knop. Laffet er kuplet. Under skaftet er stemplet lødigheds- og mestermærke: »925S Exner/ 1979« (versaler). Skeen er ikke perforeret, da den er tænkt til at øse altervin op i særkalkene. Tilsvarende ske i Krarup (s. 3518).

Alterstager. 1) (Fig. 30-31), skænket 1579 af Margrethe Hvide til Rødkilde (†1595, jf. epitafium og gravsten nr. 4) og til minde om ægtemanden Claus Eggertsen Ulfeldt til Kragerup (1474-1566). Foden er meget høj og udført i to afsæt med et midtled og kuplet overside, hvorpå der er indgraveret givernes våbener, Ulfeldt og Hvide, med initialer og årstal: »CW MH/ 1579«. Skaftet har to vaseled, der spejler sig i et skarpkantet midtled, og lyseskålen er udformet som en enklere og lidt mindre udgave af foden.

2) O. 1961, udført og skænket af Alfred Andersen til minde om faren, der havde været graver ved kirken. 23 cm høje med profileret fod, der krones af en roset. Skaftet er snoet og lyseskålen spinkel. De er udført af en kasseret centrifuge fra mejeriet Trifolium og står nu i to af skibets vinduer.[63]

Alterbog, 1899, hvortil er overført ti sølvbeslag udført 1772 af Erich Erichsen Lindal, Svendborg, og skænket af Sophie Amalie Sehested (1721-93), enke efter Johan Frederik Cicignon til Nakkebølle (1701-65). De omfatter otte hjørnebeslag, 3×3 cm, med tunger samt en oval indskriftsplade, 7×9 cm, med kursivindskrift: »Given/ Ulbølle Kirke/ af/ Sophie Amalia Sehsted/ S(a)l(ige) Her/ oberst Leut nant/ Cicignon/ Til Nache/ Bølle«.[64] På bagsiden et tilsvarende beslag: »Til ziir/ For denne Kirke/ Jeg det/ Har ladet virke/ I Sølv/ At det ey siden/ Skal blive/ Hen i Tiden/ For glemt/ og rent henlagt/ af nogen/ til Foragt.

Syvstage, anskaffet 1944.[35] Stagen er 51 cm høj med en rund, profileret fod, hvorpå der med versaler er indgraveret »Ulbølle Kirke 1944«. Foden er drevet over i et skaft, der ligesom de cylindriske arme er leddelt. Opstillet på alterbordet.

Fig. 31. Margrethe Hvides og Claus Eggertsen Ulfeldts våben og initialer på alterstagerne fra 1579 (s. 3228). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Arms and initials of Margrethe Hvide and Claus Eggertsen Ulfeldt on the altar candlesticks from 1579.*

Fig. 32. Røgelseskar, udført i 1200-tallet af Jakob Rød (s. 3229). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Censer, made in the 1200s by Jakob Rød.*

**Røgelseskar* (fig. 32)*,* 1200/50, af bronze, udført af Mester Jakob Rød fra Svendborg.[65] Det 21 cm høje kar er kugleformet, står på en konveks fod og bæres i tre nyere jernstænger samlet i en bærering. Skålen er helt udfyldt af en runeindskrift i fire linjer (jf. ndf.). Låget er perforeret i et ikke helt regelmæssigt mønster af rosetter og ved underkanten en bort af trekanter. Det afsluttes foroven med en tårnlignende knop, der alluderer Det Himmelske Jerusalem.[66] Låget er med tiden blevet gennembrændt og repareret med et stykke påsømmet messingblik, mens skålen det tilsvarende sted er blevet forstærket indvendig med messingblik. Ved udbankningen af dette blik er runerne på ydersiden blevet beskadiget og efterfølgende er der opridset meningsløse tegn på deres plads. Dette har besværliggjort tydningen og tolkningen af indskriften.

Runeindskriften er med nogen usikkerhed tolket som: »Mester (Jakob Rø)d gjorde mig. Han giver mig den…[for sin] kære hustru Meretes sjæl. Gud signe den, som mig gjorde. Ave Maria gratia plena dominus tecum benedicta tu in mulieribus. Ebmyæflnhi« (Hil dig Maria, fuld af nåde, Herren være med dig: Du velsignede blandt kvinder).[67] De afsluttende runer er blevet opfattet som både en rent dekorativ udfyldning og som en utydelsesformel; Frederik Orluf har foreslået, at der er tale om lønskrift.[68]

Jakob Røds fornavn, der ikke er bevaret på Ulbøllekarret, kendes fra røgelseskar udført til navnlig kirker på Sydfyn (jf. Hundstrup Kirke s. 3292); på Hesselagerkarret er det endvidere anført, at han var fra Svendborg.[69] Mester Røds kar er alle ganske ens i udførelse og bemærkelsesværdige ved at være ganske store og ikke mindst ved deres runeindskrifter, som er nærmest unikke for røgelseskar.[70] Navnlig karrene fra Tjøme og Heden kommer meget nær Ulbølles. Karret er omtalt første gang i Resens Atlas.[71] Da var det i kirken, men det kom siden i privateje frem til 1826,[72] hvor det blev indlemmet i Nationalmuseets samlinger (inv.nr. MDLXXIII).

Fig. 33. Den romanske døbefont (s. 3230). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The Romanesque font.*

Alterskranke (jf. fig. 43), o. 1916, udført af støbejern. Den rundbuede skranke har ni fag, der dannes af spinkle, firkantede søjler afsluttet med udgående volutter under en frise med kristne symboler, herunder hjulkors, kvadratkors og et symbol for Tro, Håb og Kærlighed. Det murede knæfald har hynder med betræk af cognacfarvet læder.

†*Alterskranker.* 1) Nævnt 1827, da den blev ombetrukket.[25] 1862 blev den kaldt 'smagløs',[25] og den blev udskiftet samme år. 2) O. 1862,[73] rundbuet med flaskeformede balustre. Knæfaldet blev ompolstret 1875.[25]

Døbefont (fig. 33-34), romansk, af granit. Den 85 cm høje font har en fod af irregulær konisk form udsmykket med to relieffer, dels en løve, der ligger med et menneskehoved i gabet, dels en angribende løve, der ligger oven på et menneske.[74] Kummen er 65 cm i diameter og smykkes af planteslyng mellem to perlebånd. Dens rundende underkant er prydet af dybt huggede, stiliserede blade. Kummen deles i fire af fremspringende mandshoveder. På den ses rester af en middelalderlig bemaling af rødt og sort.[75] Fonten blev afrenset med sæbelud 1896. Den stod 1589 i kirkens vestende.[76]

Mackeprang regnede den for en overgangsfont mellem de to 'midtfynske typer', henholdsvis en rent dekorativt ornamenteret type, som Ulbøllefonten deler bladranker, perlebånd og de hulede blade om kummens underkant med, mens de figurative elementer forbinder fonten med den rigere dekorerede undergruppe af midtfynske fonte. Kummens langskæggede ansigter kendes således fra Sønder Broby-fonten og på Næsbyhoved-Brobyfonten (*DK Odense,* 2711), om end deres anvendelse i Ulbølle til at firdele kummen er enestående i den midtfynske gruppe.[77] På Næsbyhoved-Brobyfonten genfinder man også kampscenen mellem et menneske og en løve, mens fonten i Hillerslev Kirke både bærer dette motiv og relieffet af en løve med et menneskehoved i gabet.[78] Fontenes slægtskab og det forhold, at overgangen mellem de ornamentale og de figurudsmykkede fonte er udflydende, så Mackeprang som et uomtvisteligt bevis for, at de alle var lavet i samme værksted, måske endda af den stenhugger, der satte sit navn »Hvicmanne«, på Åstrupfonten.[79]

Fig. 34. Løve på døbefontens fod (s. 3230). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Lion on the base of the font.*

Fig. 35. Dåbsfad, anskaffet 1899 (s. 3231). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Baptismal dish, acquired in 1899.*

Dåbsfad (fig. 35), 1700-tallet(?), anskaffet 1899.[31] Fadet, af kobber, har fornyet bund med et relief af Korsvandringen fra det tidlige 1900-tal(?), mens den oprindelige fane er prydet af skiftevis drevne romber og spidsovaler; begge omkranset af stemplede småcirkler. Fadet blev 1899 købt af kirkeejeren, der fandt det hos 'en handlende, som skulle flytte' og fik forhandlet prisen fra 50 kr. til 30 kr.[31]

⋆*Dåbsfad,* et fad, formentlig fra 1500, af messing, der i bunden har et relief af en bjørn med sabel, der spiller sækkepibe (jf. fig. 42). Desuden var der to rosetter i bunden. Fadet blev i 1890'erne skønnet upassende til kirkelig brug og fundet kassabelt af kirkesynet.[31] Herefter kom det til herregården Langesø og blev siden af Knud Eibye brugt som forlæg for et fad til Rørup Kirke 1926, dog med et andet motiv i bunden.[80]

Dåbskanden (fig. 36), af bronze, er formentlig identisk med det 'pletterede døbekrus', enken Laura Krog skænkede kirken 1887.[81] Den er 38 cm høj, udformet som en konisk vase på kuplet fod og med en høj hældetud samt spidsvinklet greb.

⋆*Korbuekrucifiks*,[82] o. 1350. Omtalt i kirken 1847,[23] og det er formentlig identisk med det krucifiks, der siden blev overført til Vester Skerninge Kirke, hvorunder det er beskrevet (s. 3179).

Prædikestol (fig. 37-41), 1650. Den er udført i højrenæssancestil med enkelte bruskbarokke træk og omfatter en kurv med underbaldakin, lydhimmel samt nyere opgang.

Kurvens fire fag rummer reliefskårne arkadefelter med gammel- og nytestamentlige scener. Arkadernes søjler er prydet af frugtklaser hængende fra en ring, mens buen har skællagt dukatmotiv og en kraftig slutsten med akantusblad og volutter. Sviklerne er udskåret med varierende motiv, fra opgangen: ørne, keruber (to fag) og nøgne englebørn. I arkadefelterne ses følgende relieffer:

A) *Syndefaldet* (fig. 38). Adam og Eva står foran Kundskabens Træ, hvorfra slangen rækker en frugt ned til Eva, der med sin anden hånd på samme tid rækker Adam sin frugt. Omkring parret ses flere af Paradishavens dyr, ikke mindst en hund, der klør sig bag øret. Relieffet er en kopi efter Crispijn de Passes kobberstik fra o. 1610.[83] Under relieffet er en rulleværkskartouche med versalindskriften »Gen. 3 cap«.

Fig. 36. Dåbskande, formentlig skænket 1887 af Laura Krog (s. 3231). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Baptismal jug, presumably donated in 1887 by Laura Krog.*

CARVTIVS

Fig. 37. Prædikestol, 1650 (s. 3231). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Pulpit, 1650.*

B) *Bebudelsen* (fig. 39). Under en baldakin knæler Maria ved sin pult, idet hun drejer sig og rækker ud i retning af en engel. Denne holder højre hånd ind for sit bryst og har en lilje i venstre hånd. Relieffet er en let variant over Crispijn de Passes kobberstik efter Hans von Aachen fra 1593.[84] I kartouchen under relieffet læses »Lvc I«.

C) *Hyrdernes Tilbedelse* (fig. 40). Maria knæler med foldede hænder bag krybben, hvori Jesusbarnet ligger. Deromkring står de tre hyrder, og i stalden bag dem ses æslet og oksen. I kartouchen står: »Lvc 2«.

D) *Korsfæstelsen* (fig. 41). Kristus hænger i udstrakte arme på korset, og ved dets fod folder Maria hænderne i bøn, mens Johannes tager sig til kinden. Ved korsets fod ligger Adams hovedskal. I kartouchen er anført: »Iohan. 19«.

De fire fag flankeres af let fremspringende hjørnehermer udskåret som Dyderne, hvis nedre søjledel er prydet af skiftevis vrængemasker og englehoveder, begge med frugtklaser. Dydefremstillingerne er alle kopieret efter en serie af kobberstik fra 1597, der blev tegnet og udgivet af Hendrick Goltzius, men stukket af stedsønnen Jakob Matham.[85] Fra opgangen ses: *Troen* (Fides) med kors og stort slør over håret; hun holdt oprindeligt en bog i venstre hånd. Herefter følger *Håbet* (Spes) med sit anker, så *Kærligheden* (Charitas) med sine børn, *Retfærdigheden* (Justitia) kan genkendes på den ene bevarede vægtskål, mens hendes løftede venstre hånd med vægten samt hendes sværd nu mangler. Endelig ses *Styrken* (Fortitudo) med sin søjle.

Overgangen til postamentet er markeret af et karnisfremspring med beslagværksornamentik skåret i relief. Herunder er de profilerede postamentfelter, hvori der læses versalindskriften: »Gregorivs Canvtivs Kragivs p(astor) l(ocus) Anno 1650« (Gregers Knudsen Krag, stedlig præst, år 1650). Postamentfremspringene har udskårne diademhoveder. Frisen er tilsvarende opdelt i felter under et karnisfremspring, sidstnævnte med tandsnit og pærestav, mens der i felterne er dels to rulleværkskartoucher med frugtklaser, dels to bruskbarokke vrængemaskekartoucher med initialerne »HPS« – »MIS«, utvivlsomt kirkeværgerne Hans Petersen og Magnus Jørgensen, hvis navne kendes fra klokke nr. 1 (s. 3239). Frisefremspringene er udført som bøjler med keruber.

Under kurven er der kartoucheformede hængestykker med bruskværksvolutter samt en sekskantet underbaldakin med glatte sider.

Lydhimlen er femsidet med glat frise under tandsnit og æggestav. På hjørnerne er der bøjler udskåret som løvehoveder og under frisen hængestykker skåret som et stofklæde hængt i ringe og adskilt af vindrueklaser. Under loftet er en femkantet, dyb fylding, hvori hænger en due. På lydhimlens overside er ens, meget høje topstykker udformet som en portal flankerede af drageformede vinger, og foran portalen står en basunengel. Den ene af disse topstykker prydede 1847 et yngre †skab opstillet ved døbefonten.[23] Opgangen er nyere, formentlig fra 1881, da stolen blev sænket (jf. ndf.). Den har vanger med to glatte fyldinger samt en lav, firkantet mægler.

Stolen har tilsyneladende aldrig været bemalet. Stolen er udført i en for 1650 lidt traditionel højrenæssancestil, mens tidens dominerende bruskbarok primært giver sig til kende i de to vrængemaskekartoucher, de organisk udformede vrængemasker på hermerne samt de spiralerende volutter, der ses både over hermerne og på kurvens hængestykker. Måske kan dette sammen med stolens grundform og dens overdådige billedrigdom indikere en påvirkning fra Hans Gudewerth, der var aktiv på Langeland i midten af 1630'erne, om end dennes indflydelsesrige bruskbarokstil ikke har sat nævneværdige spor i stolens udtryk. Højrenæssanceformsproget har i det hele taget ikke mange paralleller i den fynske træskærerkunst omkring 1650.[86] Den nærmeste parallel til stolen er nok lydhimlen fra Ærøskøbing Kirkes prædikestol fra 1634 (s. 1568), hvis topstykker og tilhørende basunengle følger samme skema som i Ulbølle.[87]

1881 blev stolen sænket ca. 40 cm.[42] 1892 blev der udført lidt mindre reparationsarbejde på stolen, navnlig tilføjelse af nogle lister.[42] Lydhimlen blev repareret 1923 af snedker Jørgen Hansen.[35]

Fig. 38-39. Prædikestolens storfelter og hjørnehermer. 38. A) Opstandelsen, flankeret af Troen og Håbet (s. 3231). 39. B) Bebudelsen, flankeret af Håbet og Kærligheden (s. 3233). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Large panels and corner herms of the pulpit. 38. A) The Resurrection, flanked by Faith and Hope. 39. B) The Annunciation, flanked by Hope and Charity.*

†*Prædikestol,* nævnt 1589 som udført af fyrretræ og stillet i skibets sydøstlige hjørne.

Stolestaderne (jf. fig. 43) er fra 1917 og udført ved næsten fuldstændig ombygning af kirkens ældre stoleværk. De har 130 cm høje, glatte gavle med et løgformet topstykke, der markeres ved udskårne volutter i gavlsiderne. I topstykket er en medaljon med vekslende relief af et hjulkors, et anker, et kors, et Jesusmonogram og et chi rho-symbol. Ryglænene er genanvendt fra de ældre stolestader (se ndf.) og har rektangulære fyldinger. Stolestaderne står i en rød og lyserød bemaling fra 2001.[56] Stolene integrerer dele af ældre stoleværk (jf. ndf.), men fik 1917 både bredere sæder, ændret ryglænenes vinkel, nye vægpaneler og helt nye gavle.[44]

†*Stolestader,* 1700-tallet(?). De er sandsynligvis identiske med dem, der blev kasseret 1917. Disse havde glatte, lave gavle med en simpel håndliste som overkant,[88] hvilket var en konsekvens af, at man 1851 savede gavlenes topmedaljon af (se ndf.). Stolenes ryglæn er genanvendt i de nuværende stolestader.

Fig. 40-41. Prædikestolens storfelter og hjørnehermer. 40. C) Hyrdernes Tilbedelse, flankeret af Kærligheden og Retfærdigheden (s. 3233). 41. D) Korsfæstelsen, flankeret af Retfærdigheden og Styrken (s. 3233). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Large panels and corner herms of the pulpit. 40. C) The Adoration of the Shepherds, flanked by Charity and Justice. 41. D) The Crucifixion, flanked by Justice and Fortitude.*

En stolestadebog fra 1798 angiver, at der var 22 mands- og 18 kvindestole samt karlestole på pulpituret. Stoleværket var imidlertid ikke tilstrækkeligt til hele sognet, og såvel de 39 beboere af huse med mindre end 1 skæppe hartkorn som beboerne af de 32 jordløse huse i Ulbølle ville hverken acceptere at skulle sidde på pulpituret, eller at kvinderne skulle sidde i de fire bagerste mandsstole (nr. 19-22).[89] Under alle omstændigheder var stolene ikke tilstrækkelige til det antal kirkegængere, de blev udpeget til. Problemet kunne samtidig ikke løses, så længe Rødkildes herskabspulpitur (s.d.) var indrettet over kirkedøren, så karlepulpituret ikke kunne udvides.

1850 stod kirkens stolestader ubemalede, hvorfor ministeriet indstillede til baroniet Holsten at lade dem male snarest muligt.[90] Arbejdet blev gennemført 1851, og i den forbindelse overvejede man at afskære 'den øverste runddel' på stolenes fodstykker. 1862 forsynede man karlestolene med rygstød 'ligesom stolene på den nordre side'.[91] 1881 blev stolene repareret og malet.[25] Ved

Fig. 42. Niels Ringes noter og skitser fra Ulbølle Kirke, o. 1831. – *Niels Ringe's notes and sketches from Ulbølle Church, c. 1831.*

det ekstraordinære syn forud for overgangen til selveje 1911 ønskede man stolene på pulpituret fornyet.[25] 1916 skulle stolene repareres og males, men i stedet blev de i alt væsentligt fornyet året efter (jf. ovf.).[42]

†*Hatteknager,* anskaffet 1862.[91]

†*Herskabsstol*, 1575/95, nævnt o. 1830, da Niels Ringe noterede, at der blandt pulpiturets nyere stole (se ndf.) stod fire ældre stole, af eg, med udskårne våbener, som han aftegnede.[92] Våbenerne kan identificeres som Hvide, Bild, Skinkel (Søblade) og Tidemand (jf. fig. 42) og identificerer stolene som indrettet af et af Knud Hvide og Kirsten Tidemands børn, mest sandsynligt Margrethe Hvide (se gravsten nr. 4).[93] Stolene blev repareret 1674.[40]

Fig. 43. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Interior looking west.*

†*Herskabspulpitur,* opført af Jens Lange på Rødkilde, som 1755 fik tilladelse til at bygge en 'stol' til sin familie. 1798 blev den karakteriseret som et 'lukket pulpitur', dvs. et pulpitur med overbygning af vinduespartier og loft. Stolen var opsat over kirkedøren, hvor bueslaget endnu er affaset, og ved den formodede opgang er der yderligere hugget en rundbue, der synes at udpege indgangsdørens placering.[94] Adgangen til herskabspulpituret var ad en 'sidetrappe', der er omtalt 1825-26, da den skulle repareres.[95] 1862 ønskede kirkesynet, at stolen blev nedtaget, hvilket E. H. Lange til Rødkilde ikke var indforstået med.[74] I tiden frem mod 1868 blev det forhandlet på plads, at han fik en anden plads i kirken, og herskabspulpituret blev herefter fjernet.[91]

To *pengeblokke,* 1800-tallet, 15,5×15,5 cm, 114 cm høj, af eg og skåret med en høj base, skaft med affasede hjørner og top med pengekasse, der er ombundet med fire sortmalede jern, heraf to, der fungerer som hængsel for lågen. Blokkene sikres med et lodret overfald. Oversiden er fladhvælvet med pengerille. De to rødmalede blokke er opsat i skibet på hver side af våbenhusdøren.

Dørfløj, indvendig, 1868.[25] En dobbeltfløj med hver fire profilerede fyldinger under et rundbuet vindue, som inddeles af fem sprosser. Greb af messing fra det tidlige 1900-tal. Blåmalet med rød detalje. Døren blev 1911 malet i egetræsådring.[25]

Et †*karlepulpitur* i skibets vestende er nævnt første gang 1798. Det blev da overvejet, om karlepulpituret skulle udvides, men dels ønskede menigheden ikke at sidde på pulpitur, dels mente Johan Lange til Rødkilde, at det ville 'fornærme' hans ejendomsret over herskabspulpituret (ovf.), eftersom en udvidelse af karlepulpituret ville blokere lyset.[51] 1898 blev pulpituret udvidet, så et nyanskaffet †harmonium også kunne stå der.[96] I 1930'erne var behovet for et karlepulpitur imidlertid begrænset, og efter man i første omgang havde formindsket det og flyttet harmoniet tilbage på pulpituret, blev det helt sløjfet under kirkens istandsættelse 1938.[52]

Orgel, 1969, med ti stemmer, to manualer og pedal. Bygget af Brdr. Bruhn, Årslev. 2003 udvidet med Principal 8' af P. G. Andersen & Bruhn Orgelbyggeri. Disposition 2004: Hovedværk: Principal 8', Spidsgambe 8', Principal 4', Blokfløjte 2', Mixtur 2-3 fag. Brystværk: Gedakt 8', Rørfløjte 4', Principal 2', Quint 1⅓. Tremulant. Pedal: Subbas 16', Gedakt 8'. Manualomfang C-g^3, pedalomfang C-f^1. Koblinger: I+II, P+I, P+II. Trinbetjente døre for BV. Orglet, som er tegnet af arkitekt Ebbe Lehn Petersen,[28] er opstillet i tårnrummet med østvendt facade og spillebord. Orglets bygning blev delvist finansieret gennem testamentariske midler fra fru Katrine Hansen,[97] medens udvidelsen i 2003 var finansieret af en arv fra Rasmus Marqvardsen.[28]

Fig. 44. Kirkeskibet »Fremad«, bygget 1926 af Johs. Pedersen, Faaborg (s. 3239). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The church ship "Fremad", built in 1926 by Johs. Pedersen, Faaborg.*

†*Harmonium.* 1) 1898, leveret af Petersen & Steenstrup.[98] Det var opstillet på †karlepulpituret (jf. ovf.). 2) Anskaffet 1927.[99]

De seks *salmenummertavler* (jf. fig. 43), o. 1930, 80×52 cm, er rektangulære med smalt postament samt frise markeret ved en liste samt en afsluttende trekantgavl. Tavlerne er udført til hængenumre og fremstår i lyserød og rød bemaling fra 2001 med et hjulkors i frisen og en skillelinje af syv gyldne stjerner, der markerer salmer, der skal synges før og henholdsvis efter prædikenen.

†*Salmenummertavler* (jf. fig. 23), 1800-tallet, med svungen overkant, benyttet til at anføre sal-

merne med kridt. Tavlerne blev 1899 opmalet i egetræsådring.[25]

Lysekroner. 1) 1923 (jf. fig. 43), skænket af Chr. Petersen. Kronen har otte s-svungne arme med delfinformet midtled og på hver anden arm desuden en øvre, kort lysearm; alle med flade, profilerede lyseskåle. Balusterstamme med kraftig hængekugle, hvis midte er markeret med en indgraveret linje, og knop. På hængekuglen er med versaler indgraveret: »Skænket Ulbølle Kirke af Particulier Chr. Petersen 1923«. Ophængt i skibets andet fag fra øst. 2) O. 1950, med 2×6 arme på en balusterstamme med en lille hængekugle, der har knop, og en topring, hvori kronen hænger. Ophængt vestligst i skibet. 3) O. 1950, med otte s-svungne arme. Balusterstammen afsluttes foroven af et kanneleret led og har en lille hængekugle med knop. Ophængt i skibets vestende. 4) 1900-tallet, en sortmalet ringkrone med 20 pærer. Ophængt i tårnrummet. 5) En nyere krone formet som en bøjle, hvorpå er monteret 10 lamper. Ophængt i koret.

(†)*Lampetter,* o. 1900-15.[100] Tre lampetter, hver til et enkelt petroleumslys monteret på en lang, sortmalet jernstang, henligger nu i en kasse på kirkeloftet.

Kirkeskib (fig. 44), 1926, »Fremad«, bygget af Johs. Pedersen, Faaborg, og skænket til kirken i anledning af gårdejer Hans Christian Hansen og hustrus guldbryllup.[101] Den tremastede bark er sortmalet med rødt skrog og hvid redningsbåd. Ophængt i gjordbuen mellem skibets to fag.

Klokker. 1) (Fig. 45), 1652, støbt af Baltzer Melchior, 90 cm i diameter. Om halsen løber versalindskriften »Dvm trahor avdite voco vos ad gavdia vitæ pastore Gregorio Canvti Kragio diacone Iohanne Clavdii ædilib:s Iohanne Petri et Magno Georgii. Baltzer Melchior me fecit anno 1652« (Hør når jeg trækkes, jeg kalder jer til livets glæder. Mens Gregers Knudsen Krag var præst, Hans Klausen degn, Hans Pedersen og Mogens Jørgensen kirkeværger, lavede Baltazar Melchior mig i året 1652) mellem fem lister og øverst en dekorativ frise af småmønstre. Om slagringen er der en bred liste mellem fire smallere. Ophængt i tårnets klokkestokværk i en slyngebom ved nordvæggens østre glamhul. Klokken hang tidligere i nordmurens østre glamhul, men blev 1881 flyttet lidt tilbage fra vinduet og ophængt i en klokkestol.

Fig. 45. Klokke nr. 1, støbt 1562 af Baltzer Melchior (s. 3239). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Bell no. 1, cast in 1562 by Baltzer Melchior.*

2) 1881, støbt af M. P. Allerup, Odense, ved omstøbning af en ældre klokke (jf. ndf.).[102] 63 cm i diameter. Om halsen danner tre lister en todelt frise med versalindskriften »Omstøbt af M. P. Allerup i Odense«. Under frisen er akantusblade som hængestykker. På legemet er med reliefversaler anført »M & A B. S. H. 1881«; initialerne må referere til lensbaron Alexander Berner-Schilden-Holsten og hustru Sophie Magdalene. Ophængt i tårnets klokkestokværk i en slyngebom ved nordvæggens vestre glamhul.

†*Klokker.* 1-2) Nævnt 1589 af biskop Jacob Madsen, der omtalte to klokker i tårnet. 3) O. 1650, støbt af Baltzer Melchior (virksom 1636-65, jf. klokke nr. 1) med indskriften »Melchior me fegit. sumptibus parochianorum« (Melchior lavede mig. På sogneboernes bekostning).[103]

Fig. 46. Epitafium, 1595 over Margrethe Hvide (s. 3241). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Sepulchral tablet, 1595, to Margrethe Hvide.*

GRAVMINDER

I kirken er bevaret en gruppe på fem gravsten over Knud Hvide og Kirsten Tidemand, deres tre børn og et enkelt barnebarn. Stenene er anskaffet ad to omgange: de tre ældste fra 1562 regnes til den såkaldte 'Landskabs- eller Landstrygergruppe', mens de to yngste sten fra 1573 er udført af samme Jakob van der Borcht-påvirkede stenhugger. Endvidere er et epitafium over Margrethe Hvide fra 1595 opsat i kirken, og endelig lod hun en †gravkrypt etablere i koret i 1500-tallets anden halvdel. Ved indgangen til kirken er opstillet en gravsten for Hans Jensen fra 1661.

En mindetavle fra 1850 for underkorporal Anders Rasmussen, der deltog i slaget ved Mysunde, er opsat i skibet, mens tre mindekranse fra tiden efter 1900 hænger i tårnrummet.

Hovedparten af de adelige gravsten lå i korets gulv frem til 1862, da kirkeejeren gav tilladelse til, at de blev flyttet til våbenhuset.[104] Samtidig ønskede man at fjerne den 'smagløse' stukramme om Claus Ulfeldt og Margrethe Ulfeldts gravsten (nr. 4).

Epitafium (fig. 46), 1595, over Margrethe Hviden (Hvide), †17. juni 1595.[105]

Eg, 122×54,5 cm, med profileret ramme og tilsvarende trekantgavl, hvori er monteret et kerubhoved. På tavlen er monteret to messingbeslag formet som hjelmprydede våbenskjolde for Hvide og Tidemand og et større messingbeslag i form af en rulleværkskartouche med indskrift i indgraverede versaler: »Her leger begræved erlige oc welbyrdige frow Margrethe Hviden/ thil Rvckeld, salige Claves Wlfe(l)ds efther lefverske oc war salige/ Knvd Ottesens Daater thel forbemelthe Rvckeld oc kallede Gvd/ hinde paa Thaarpegaard den 17. jvni anno 1595. Gvd gifve hinde/ med alle thro Christne en gledelig oc erefvld Vpstandelse Amen«.

Tavlen er sortmalet med gyldne ornamenter på den profilerede ramme og detaljer i rødt og grønt. På tavlen er følgende indskrift i guldfraktur: »Hun er he-/ den soffuit/ i Herren med/ hindes forfederne./ Oc ere forsa-/ mlet thil/ sit folck./ Jeg ligger oc soffuer oc op-/ vover, thi Herren ophol-/ der meg. Psalm 3 (v. 6). Chris-/ tus er de døde/ deris op-/ standelsse.«. Tidligere var også et Jesusmonogram monteret på tavlen (fig. 42). Opsat vestligst i skibet.

Gravsten. 1) (Fig. 47-48), o. 1567, over Knud Hvide til Rødkilde, †1537, og hustru Kyerstene Tyemandsdater (Kirsten Jakobsdatter Tidemand), †1567, samt to af deres børn, Jakob Hvide og Karine Hvide.

Fig. 47. Gravsten nr. 1, o. 1567, over Knud Hvide og Kirsten Tidemand (s. 3241). Tegnet af Søren Abildgaard 1761. – *Tombstone no. 1, c. 1567, of Knud Hvide and Kirsten Tidemand. Søren Abildgaard's drawing from 1761.*

Sandsten, 220×179 cm. Figursten med helportrætter af afdøde. Knud Hvide er iklædt en rigt dekoreret rustning og står med højre albue strittende ud fra kroppen, mens venstre hånd holder på skaftet af hans sværd. Fra sværdet hænger Hvidevåbenet. Knud Hvide har kort hår og tveskæg, hans hjelm ligger ved hans fødder; ved hans hoved er initialerne »KH«. Ved hans side står Jakob Hvide iklædt knælang dragt og med hænderne foldede i bøn, og han omgives af initialerne »IH«. Kirsten Tidemand er iklædt fodlang kjole og enkelin og holder en åben bog i sine hænder; ved hendes hoved er initialerne »KT«. Ved hendes side står Karine Hvide i fodlang kjole og langt, løst hår med hænderne foldede i bøn; med initialerne »KH«. Mellem Knud Hvide og Kirsten Tidemand er hugget en niche med et krucifiks og et indskriftsfelt med ordene »Hielp/ Ihesvs« i versaler. Langs stenens

Fig. 48. Gravsten nr. 1, o. 1567, over Knud Hvide og Kirsten Tidemand (s. 3241). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Tombstone no. 1, c. 1567, of Knud Hvide and Kirsten Tidemand.*

sider er to bånd med hver otte hjelmprydede våbenskjolde og i de fleste tilfælde indhuggede initialer for slægtsnavnet. For Knud Hvide ses: Hvide med initaler »HD«, Skinkel (Søblade) Krummedige med »(K)D«, Rantzau med »R«, Rosenkrantz med »RK«, Sture med »S«,[106] uidentificeret (med »EA«)[107] og Skarpenberg (med »SB«).[108]

For Kirsten Tidemand ses: Tidemand (med »TM«), Bild (med »B«), Ulf Sandberg (med »SB«), Bølle (med »B«), Ulfeldt (med »VF«), uidentificeret fugl[109] og Due(?) med initialerne »RM«.[110] I tekstfeltet under figurerne læses med indhuggede versaler i seks linjer: »Her liger begravet erlig oc velbyrdig mand Knvd Hvide/ af Rødkiel med sin k(i)ere høstrv frv Kyerstene/ Tyemands dater (oc tv af) deres børn Iackvp/ Hvide oc iomfrv Karine Hvide. Gvd gifve/ tenom en salig op standelse oc døde K(nud) H(vide)/ det aar 1537 (oc) døde F(ru) K(irsten) det aar 1562«. Ifølge præsteindberetningen 1755 og tegneren Søren Abildgaard 1761 lå stenen i gulvet lige ved alteret.[111] Nu opsat i tårnrummet.

Fig. 49. Gravsten nr. 2, over Jesper Friis og Anne Hvide (s. 3244). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Tombstone no. 2, of Jesper Friis and Anne Hvide.*

Knud Hvide og Kirsten Tidemands gravsten er udført samtidig med og af samme stenhugger som gravstenene over ægteparrets to børn, Otte Hvide († 1562, Gelsted Kirke, Odense Amt)[112] Anne Hvide med ægtemanden Jesper Friis (nr. 2) samt over sidstnævntes datter Margrethe Friis (nr. 3). Chr. Axel Jensen regnede dem for tilhørende 'Landskabs- eller landstrygergruppen', en gruppe af 13 gravsten udført til kirker på både Sjælland, Lolland-Falster og navnlig Sydfyn, hvor stenhuggeren må have slået sig ned og også udførte gravsten til kirkerne i Ollerup (s. 2047), Ryslinge (Gudme Hrd.) og Rørup (Odense Amt).[113] At Hvideslægten mistede tre medlemmer 1562 og

lod gravsten udføre hos samme stenhugger, forklarer formentlig også, hvorfor Anne Hvide valgte dette tidspunkt til at anskaffe sin egen gravsten (nr. 2), fire år efter ægtemandens død og mere end et årti før hendes egen (jf. nr. 2).

2) O. 1562, (fig. 49), over Jesper Friis, †1558, og hustru Anne Hvide (†1577).[114]

Sandsten, 235×159 cm. Figursten med helfigursportrætter af afdøde stående under en arkade. Jesper Fris er skildret i rustning, med højre hånd placeret på hoften, så albuen stikker ud foran arkadens pilaster, og venstre hånd hvilende på et stort sværd. Anne Hvide er iklædt fodlang kjole og holder hænderne foldede foran sig. I rundbuen over dem er et krucifiks. Arkadens sider er prydet med hver otte hjelmprydede våbenskjolde. Til venstre ses Jesper Friis' våbener: Friis, Månestierne, tre uidentificerede (henholdsvis en halvmåne, en ulv og tre skråbjælker), Foged, Tinhuus og Rantzau. Anne Hvides våbener ses på den højre pilaster: Hvide, Tidemand, Skinkel (Søblade), Bild, Rantzau, Sandberg, Krummedige og Ulf. I sviklerne er der kerubhoveder.

I et skriftfelt neden for billedfeltet læses med indhugne versaler i seks bånd: »H(er) ligger begraven erlig oc velbyrdigh/ mand Iesspe(r Fr)is med sin kiere hvsrv (sic) fro/ Anne Hvide Gvd gifve (de)nn(o)m bode en/ Sali(g) opstanels(e) og (k)aled (G)vd salige/ Iesp Frys det aar 1558…/…«.[115] Biskop Jacob Madsen beskrev 1589, at stenen lå 'i gulvet',[7] formentlig i østre ende af skibets mellemgang, hvor den er omtalt 1755 og 1862.[60] Nu opstillet i tårnrummets nordøstlige hjørne. Stenen er udført af samme stenhugger, der udførte Anne Hvides forældres sten (nr. 1) samt Anne Hvide og Jesper Friis' datters (nr. 3).

3) (Fig. 50), 1562, over jomfru Margrethe Friis, †23. april 1562.

Sandsten, 181×104 cm. Figursten med helportræt af afdøde stående under en arkade. Hun er iklædt fodlang kjole med pufærmer og høj hals med krave. Kjolen er dekoreret med både blomstermotiv udført som indhugget relief og krydsende borter markeret i både indridsning og med et mønster af borehuller. Hun står med armene foran livet og holder en bog frem foran sig, på hvis sider nogle bogstaver anes (»Op(st)an/-delse«?). Ved hendes ansigt er et relief af Korsfæstelsen i en rundbuet niche, men baggrunden viser hende stående i en blomsterhave, der er indrammet af en tæt række af træer og i baggrunden en by. Chr. Axel Jensen opfattede byen i baggrunden som en skildring af Jerusalem.[116] Den tætstillede række af træer, der omkranser Margrethe Friis, kan samtidig ses som en afgrænset have, der står i modsætning til baggrundens by, således at landskabet i sin helhed skal forstås som en »hortus conclusus« (lukket have); konceptet er afledt af Højsangen, 4,12: »En lukket have er du, min søster min brud, en lukket have, en forseglet kilde«. Disse ord blev knyttet tæt til jomfru Maria, og på den måde udtrykker landskabet på samme tid afdødes jomfruelighed og hendes hengivenhed til Kristus. Dette sidste udtrykkes også af krucifikset ved hendes ansigt. Stenen må være en af de gravsten, biskop Engelstoft beskrev 1858: 'for koret ligger en stor ligsten og to andre på tværs'.[60]

Arkadens pilastre er udsmykket med hver en søjle. Pilasterbaserne og sviklerne rummer hjelmprydede våbenskjold. Til heraldisk højre ses hendes fædrene våbener Friis og Maanestjerne, mens de mødrene våbener, Hvide og Tidemand, ses til heraldisk venstre (jf. gravsten nr. 1).

I skriftfeltet under portrættet er personalia hugget i reliefversaler i fem linjer: »Her liger begraved erlig oc velbyrdig iom-/ frv Margrete Frysdater som blef/ kalled af Gvd Ste. Iørens Daag. Gvd gif-/ ve hende en salig opstandelse/ <anno 1562>«.

Stenen hører til 'Landstrygergruppen' (se under nr. 1) og er udført af samme stenhugger som slægtens øvrige sten fra o. 1562. Den er udført efter samme grundskema som Landstrygerens gravsten over Peder Falster og Øllegaard Walckendorff fra 1559 i Sønder Alslev Kirke på Falster (*DK Maribo* 1400), hvori man også finder afdøde portrætteret i et landskab; her med manden placeret i forgrunden mellem arkaderne og kvinden trukket lidt tilbage i landskabet.

4) (Fig 51-52), 1573, over Clavs Wlfeld (Claus Ulfeldt) til Rødkilde, †1566, og hustru Margrethe Hvide (†17. juni 1595, jf. epitafium ovf.).

Sandsten, 223×157 cm. Figursten med helportrætter af afdøde ægtepar stående under hver sin muslingearkade. Claus Ulfeldt er iklædt en rust-

Fig. 50. Gravsten nr. 3, 1562, over Margrethe Friis (s. 3244). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Tombstone no. 3, 1562, of Margrethe Friis.*

ning med rig dekoration udført i lavt relief med hjelmen liggende mellem ægteparret, og i hænderne holder han en stridshammer og et sværd. Margrethe Hvide er iklædt fodlang kjole og enkelin, og hun holder hænderne foldede foran sig. Arkaden bæres af slanke kannelerede pilastre med

Fig. 51. Gravsten nr. 4, 1573, over Claus Ulfeldt og hustru Margrethe Hvide (s. 3244). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Tombstone no 4, 1573, of Claus Ulfeldt and his wife, Margrethe Hvide.*

joniske kapitæler og en bredere midtpilaster, der har et Korsfæstelsesrelief i sviklen. Under figurfeltet er et tværrektangulært tekstfelt med personalia hugget i reliefversaler i fem bånd: »Her liger begrafven er(lig) oc velb(y)rdig m(an)d (C)lavs/ Wlfeld af Rø(d)kalid me(d sin) kerre høst(rv) frv Marg-/ rete Hvide Gvd gifve (the)m baade en salig opstan-/ delse oc kallet Gvd s(alig Cl)avs Wlfeld i thed 15<66>/ (oc) døde frv Margrete □.[117] Langs sider og overkant løber en skjoldfrise med hjelmprydede våbenskjolde adskilt af kartoucher, hvori våbenerne er identificerede. For Claus Ulfeldt ses: »Wlfeld Waben« (Ulfeldt), Halvegge,[118] Strahlendorff,[119] »Grwber Waben« (Grubbe), »Ebpelgar Waben« (Abildgaard), Steeg,[120] »Krvmdike Waben« (Krummedige) og »Basse Waben«. For Margrethe Hvide: »Hvide Waben Timan Waben« (Tidemand), »Schinkel Waben« (Skinkel (Søblade)), »Bild Waben«, »Krumdiker Waben« (Krummedige), »Vlf Waben« (Ulf), »Ransow Waben«

(Rantzau) og »Sandberg Waben«. De to våbenrækker adskilles af en midtkartouche med ordlyden: »Hogg-/ en ii/ det aar/ 1573«.

Gravstenen er indsat i korets nordvæg i en kraftig stukramme. Denne ramme reducerer luftstrømningen ved stenen, hvilket over tid har haft den konsekvens, at overfladen er meget skrøbelig og flere dele bortsprængt.[121] Stukrammen har erstattet en oprindelig ramme, der blev beskrevet af biskop Jacob Madsen 1589: »en skøn sten oc runde piller af træ udgraffuen, i muren«; altså en ramme af rundstave.[122] Gravstenen skal ses som nært forbundet til ægteparrets gravkrypt under koret.

Stenen er ifølge indskriften hugget 1573. Samme indskrift står på den gravsten, der blev lagt over Margrethe Hvides bror, Jakob Hvide (nr. 5), som på det tidspunkt havde været død i ti år. Det er derfor mest sandsynligt, at de begge blev bestilt af

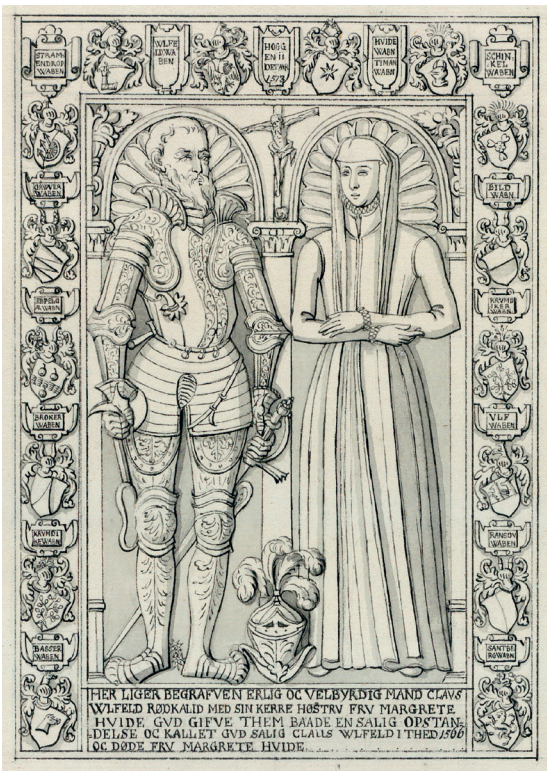

Fig. 52. Gravsten nr. 4, 1573, over Claus Ulfeldt og hustru Margrethe Hvide (s. 3244). Tegnet af Søren Abildgaard 1761. – *Tombstone no. 4, 1573, of Claus Ulfeldt and his wife Margrethe Hvide. Søren Abildgaard's drawing from 1761.*

Fig. 53. Gravsten nr. 5, 1573, over Jacob Hvide (s. 3248). Tegnet af Søren Abildgaard 1761. – *Tombstone no. 5, 1573, of Jacob Hvide. Søren Abildgaard's drawing from 1761.*

Margrethe Hvide. Der kan ikke være tvivl om, at stenene er udført af samme stenhugger, eftersom de nøje følger samme mønster og i øvrigt begge har enslydende dateringsindskrift. Chr. Axel Jensen pegede på, at denne indskrift såvel som portrætfigurerne, dobbeltarkaden og det skråtstillede krucifiks dels knytter stenen sammen med det epitafium over Thomas Sture i Notmark Kirke på Als, som Jacob van der Borcht huggede 1569 (*DK Sjyll* 2506), om end Ulbøllestenen snareres må regnes for et arbejde af en efterfølger til van der Borcht.[123] De to Ulbøllesten er også knyttet til gravstenen over Bent Norby (†1572) og Kirsten Skinkel (†1572) i den nærliggende Egense Kirke (s. 1949). Sidstnævnte følger samme forlæg som de to Ulbøllesten, men er ifølge Chr. Axel Jensen 'ringere' i udførelse og ligger lidt fjernere fra van der Borchts forbilleder. Dette kunne tale for at opfatte Egensestenen som påvirket af Ulbøllestenene snarere end direkte af van der Borcht-gruppen.[124]

Fig. 54. Gravsten nr. 5, 1573, over Jacob Hvide (s. 3248). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Tombstone no. 5, 1573, of Jacob Hvide*

5) (Fig. 53-54), 1573, over Jakob Hvide til Rødkilde, †25. juli 1563.

Sandsten, 210×156 cm. Figursten med helportrætter af afdøde samt hustru Lene Gøye[125] stående under hver sin arkade. Jakob Hvide er iklædt rustning med hjelmen liggende ved hans fod. Han har kort hår og tveskæg, og i hænderne holder han en stridshammer ved dens skaft og et sværd. Lene Gøye er iklædt fodlang kjole og enkelin og står med hænderne foldede foran sig. Arkaderne, de står foran, har kannelerede pilastre med joniske kapitæler, i sviklerne er der henholdsvis palmetteblade og et kerubhoved. Under figurfeltet er et indskriftsfelt med personalia i versaler: »Her liger begrafven erlig og velbordig/ mand Iackop Hvide af Rødkøld som blef kal-/ let af Gvd Sancte Ibs Dag i d(e)t ar 1563. Gvd/ gifve hanem en sallig opstandelse«. Langs

figurfeltets sider og top løber en skjoldfrise. Til hvert våbenskjold hører et rektangulært skriftfelt; over figurfeltet er de dog udformet som søjler. I disse er våbenskjoldene identificerede som følger: For Jakob Hvide: »Wide waaben«, »Timan waben« (Tidemand), »Skinkel waben« (Skinkel (Søblade)), »Bild waben«, »Krvmdiker waben«, »Vlf waben«, »Ransow waben« (Rantzau), »Santbarch waben« (Sandberg). For Lene Gøye: »Giøen waben«, »Valkendrop waben« (Walckendorff), »Hacker Waben« (Hak), »Ocsser waben« (Oxe), »Ronno waben« (Rønnow), »Nat oc dav« (Passow), »Brostrop waben«, »Biller Waben«. I den midterste søjle over ægteparret er anført: »Hog-/gen/ int/ ar/ 15/73«.

Selvom både portrætfremstillingen og våbenskjoldene indikerer, at stenen blev lagt over både Jakob Hvide og hustru Lene Gøye, har det næppe været tilfældet, for indskriften levner ikke plads til, at oplysninger om Lene Gøye kunne tilføjes. Der kan næppe være tvivl om, at initiativtageren til stenens anskaffelse var Jakob Hvides søster, Margrethe, som lod samme stenhugger udføre begges gravsten (jf. nr. 4). Blot er Jakob Hvides sten lidt enklere i udførelsen, blandt andet hvad angår udskiftningen af krucifikset på midtpillen med en kerub, og navnlig hvad angår våbenfrisen. Måske er valget af en gravsten med dobbeltportræt forklaret ved, at det etablerer en visuel forbindelse til Hvideslægtens mange andre gravsten med dobbeltportræt i kirken (nr. 1, 2 og 4). Stenen lå 1761 i koret på nordsiden af alteret.[126]

(†) *Gravkrypt*, sandsynligvis indrettet af Margrethe Hvide, formentlig i forbindelse med hendes mand Claus Ulfeldts død 1566 (jf. også gravsten nr. 4). Gravkrypten er nævnt første gang 1589, da biskop Jacob Madsen noterede, at i den stod Claus Ulfeldts kiste (†1566), samt at krypten også skulle blive Margrethe Hvides eget hvilested. Biskoppen forestod selv hendes begravelse 1595.[7] Jacob Madsens beskrivelse tyder på, at de øvrige medlemmer af Hvideslægten, der kendes fra bevarede gravsten, herunder Anne Hvide, der døde 1577 og altså efter kryptens indretning, ikke blev begravet der.

Selvom gravkrypten altså var indrettet af og oprindeligt synes tænkt som alene Margrethe Hvide og Claus Ulfeldts hvilested, blev den med tiden opfattet som tilhørende kirkeejeren (dvs. efter 1665, jf. s. 3201), og den blev herefter benyttet hyppigt. Dette fremgår ikke mindst, da Rødkildes ejer, Jens Lange, erhvervede begravelsen 1755 ved salgene af Egeskov og dets besiddelser, hvor betalingen for kryptens brug blev stipuleret i skødet.[127]

Fig. 55. Mindetavle, 1850, over underkorporal Anders Rasmussen (s. 3250). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Memorial tablet, 1850, to Lance Corporal Anders Rasmussen*.

1812 er det noteret, at der i krypten stod 'en mængde lig' fra ældgammel tid af Ulfeldt- og Hvideslægten og flere andre adelsslægter, men at den senest havde været benyttet til begravelse af Rødkildes ejer, Jens Lange, i 1790.[128] Med hans begravelse var krypten så fyldt, at der ikke var plads til flere. Den blev sløjfet 1824, da indgangen blev tilmuret og trappeskakten opfyldt.

Begravede. Claus Ulfeldt, †1566; Margrethe Hvide, †1595; Nicolai Andreas Basse, begr. 9. aug. 1725;[129] Jens Lange, begr. 28. juli 1790.[130]

†*Kisteplade,* 1790, over Jens Lange. På pladen læstes »Alt Kjød er som Græs, og al Menneskets Herlighed som Græssets Blomster; Græsset visnede, og Blomsten derpaa faldt af (1 Pet. 1,24). See Læser! Denne Sandhed her stadfæstet: Denne Kiste gjemmer nu de jordiske Levninger af den fordum Højædle og Velbyrdige, nu salige Hr. Jens Lange, D(en) K(ongelige) M(ajestæts) Justice-Raad og Herre til Rødkilde og Flindtholm. Han nød et langt Liv, Sundhed, Styrke, Rigdom og Anseelse. Nu skjulder Graven hans Støv, indtil det opvaagner til et bædre Liv end dette forgjængelige. Livets Herre endte Hans lange, møjsommelige og hædrede Løbebane ved en stille Død d. 9. Juli 1790«.[131]

Mindetavle (fig. 55), o. 1850, over underkorporal Anders Rasmussen, 3. Jægerkorps 1. Kompg. Nr. 12, †12. okt. 1850 på lazarettet på Sølvgade Kaserne, København, efter at være såret under Slaget ved Mysunde en måned forinden.

Fig. 56. Kirkegårdsmonument nr. 1, over Hans Jensen til Orehus (s. 3250). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Churchyard monument no. 1, to Hans Jensen of Orehus.*

Marmor, 52,5×35,5 cm, med personalia i indhuggede versaler optrukket med guld. Indsat i en nyere bøgeramme med trekantgavl og opsat på sydvæggen i skibets vestfag.

Mindekranse. 1) 1902, over førstelærer H. Jensen, †1902.[73] Forsølvet egekrans bundet med sløjfe, hvorpå der er indgraveret med kursiv: »Til Førstelærer H. Jensen. Minde fra tidligere Elever 23. 10. 02.«. Indsat i sort glasmontre, 54,5×39,5 cm. I tårnrummet.

2) 1910, over dr. H. H. Lund, †1910. Egekrans bundet med sløjfe, hvorpå personalia er indgraveret, afsluttende med: »Tak for din Virksomhed iblandt os. Taknemmelig Minde fra Ulbølle Sogns Beboere«.[73] Indsat i en egetræsmontre, 57×52 cm. I tårnrummet.

3) 1923, over baron L. S. C. Schaffalitzky de Muckadell, †15. april 1923. Egekrans bundet med sløjfe, hvorpå personalia er indgraveret med kursiv, afsluttende med »Minde fra Folkene paa Rødkilde og Margrethesminde«. Indsat i en egetræsmontre, 71×60 cm. Oprindeligt opsat på skibets nordvæg. Nu i tårnrummet.

Kirkegårdsmonumenter 1) (Fig. 56), over Hans Jensen til Orer (Orehus), †10. maj 166(1).

Granit, 158×59 cm, kløvet natursten med personalia anført i indhuggede versaler: under et Jesusmonogram: »Anno 166(1) D-/ en 10 maij/ død erlig-/ e dannem-/ and Han-/ s Iense(n) i o-/ rer som h-/ er vnder/ ligger be-/ graeven/ Gvd Gieve/ hanne-/ m en gled-/ elig vpst-/andels«. Stenen kaldes »sandemandsstenen«,[132] muligvis på grund af en fejllæsning af ordet »dannemand« (dvs. agtværdig eller pålidelig) i linje fem og seks.

2) (Fig. 57), 1917, over Hans Hansen. Granit, 169×82 cm. Mindesmærke »rejst af venner i hundredeåret for hans fødsel«. Indskriften er hugget i versaler og lyder: »Hans Hansen./ Skønt fordringsløs din/ tone klang./ Den gav dig dog blandt mestre rang.« Over denne er indsat en medaljon af bronze med reliefportræt af Hans Hansen. Opstillet vest for køreporten til kirkegårdens nedre afdeling.

Fig. 57. Kirkegårdsmonument nr. 2, 1917, over Hans Hansen (s. 3251). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Churchyard monument no, 2, 1917, to Hans Hansen*.

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier eller utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af Ulbølle Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Svendborg Amt i almindelighed, jf. også s. 59 ff. Henvisninger til *Danmarks Kirker*, Kbh. 1933-, er angivet som *DK*, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Svendborg Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *Rigsarkivet, København* (RAK). *Reviderede Regnskaber, Kirkeregnskaber*: Regnskaber Fyn 1662-1837. 3. Nyborg Provsti. Sallinge Herred 1662-74 (RAK. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn).

Rigsarkivet, Odense (RAO). *Fyns bispearkiv*: Indberetninger om kirkeejere og patronatsret 1695-1786 (*Bispeark*. Kirkeejere). – Synsforretninger over kirker 1718-35 (*Bispeark*. Syn over kirker). – Visitatsprotokol 1732-1803 (*Bispeark*. Visitatsprot). – Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812-30 (*Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde). – Synsforretninger over kirker og præstegårde 1872-98 (*Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde). – Sallinge Herreds breve 1789-1812, 1868-83, 1916-21 (*Bispeark*. Sallinge Hrds. breve). Sunds og Sallinge herreder 1853-67 (*Bispeark*. Sunds og Sallinge hrdr.). *Sunds og Sallinge Herreds provstiarkiv:* Synsprotokol for Sunds og Sallinge herreder 1824-39 (*Amtsprovsti*. Synsprot.). – Breve fra kollegier, ministerier m.m. 1837-51 (*Amtsprovsti*. Breve). – Sager vedrørende de enkelte sogne 1854-90, 1935-80 (*Amtsprovsti*. Sager vedr. enkelte sogne). *Sallinge Herreds Provsti:* Returnerede cirkulærer 1851-64 m.m. (*Provstiark*. Ret. cirkulærer). – Synsprotokol for kirker og præstegårde 1915-75 (*Provstiark*. Synsprot. kirker og præstegårde). *Ulbølle Pastoratsarkivet:* Embedsbog 1845-1911 (*Pastoratsark*. Embedsbog). *Menighedsrådsarkiv: Forhandlingsprotokol 1912-30 m.m.* (*Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot). *Baroniet Holstenshus godsarkiv:* Vedrørende kirkerne under Holstenshus, Langesø og Nakkebølle 1889-1919 (*Holstenshus godsark*. Vedr. kirker). – Materiale vedrørende afløsning af kirketiende og tiendeydelse 1810-1919 (*Holstenshus godsark*. Afløsning af kirketiende). – Sager vedrørende Diernæs, Lyø og Ulbølle kirker (*Holstenshus godsark*. Sager). *Rødkilde godsarkiv*: Sager vedrørende Ulbølle Kirke 1755-99 (*Rødkilde godsark*. Sager vedr. Ulbølle Kirke). *Fynbo Landsting*: Skøde og panteprotokol 1646-1805 (*Fynbo Landsting*. Skøde og panteprot.). *Den kgl. Bygningsinspektør*: Sager vedrørende kirkebygninger på Fyn 1896-1915 (*Den kgl. Bygningsinspektør*. Sager vedr. kirker).

Det Kongelige Bibliotek (KB). *Kallske samling*. 377. 4°. Kopi af beskrivelse over kirkerne og herregårdene i Fyn og i Langeland, af sognepræsterne til Thuras brug forfattet 1755 (*Kallske saml*. 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755).

Nationalmuseet. Indberetninger: J. B. Løffler 1886 (generelt); Kirsten Weber 1955 (inventar); Vitus Nielsen 1978 (gravsten); Kirsten Trampedach 1995 (kalkmaleri); Alan Havsteen-Mikkelsen 2000 (tårn); Birgit Als Hansen 2000 (inventar); Birgit Als Hansen 2001 (inventar); Lis Sejr Eriksen 2014 (altertavle og prædikestol).

Tegninger. *Nationalmuseet* (NM). Søren Abildgaard 1761 (gravsten). – Johannes Johansen 1914 (plan, snit, opstalt). – Ejnar Mindedal Rasmussen 1937-41 (beliggenhed, kapel, plan, snit, inventar). – Ebbe Lehn Petersen 1959 (plan, snit); 1967 (orgel). – Lars Mindedal 1990 (graverhus). – Alan Havsteen-Mikkelsen 2000 (tårnrenovering).

Det Kongelige Bibliotek (KB). Burman Becker 1856 (prospekt, døbefont, gravsten – førstnævnte dog fejlagtigt benævnt Egense Kirke).

Danmarks Kunstbibliotek. Poul Rasmussen 1926 (Plan, snit og opstalt).

Litteratur. L. Bøttiger, *Vesterskjerninge-Ulbølle og Omegn, Nyborg 1924.*

Historisk indledning og kirkens omgivelser ved David Burmeister, bygning ved Anders C. Christensen, inventar og gravminder ved David Burmeister, heraf dog orgler ved Kristian Lumholdt. Arkivalielæsning ved Bjørn Westerbeek Dahl, Katrine Faust Larsen, Ida Marie Bjørlig, Pia Gindeberg m.fl. Engelsk oversættelse ved James Manley. Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet febr. 2022.

[1] *Diplomatarium Danicum*, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, Kbh. 1938- (*DiplDan)*, 3. rk., III, nr. 63 (efter 29. sept. 1348).
[2] J. Lindbæk og G. Stemann, *De danske Helligaandsklostre: Fremstilling og Aktstykker*, Kbh. 1906, dipl. nr. 187 (29. marts 1486).
[3] *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen*. 1. rk. I-IV (1085-1450), 2. rk. I-IX (1451-1513). Udg. af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, Kbh. 1894-1939 (*Repert),* nr. 4660s. Det er muligt, at denne kilde, der kun kendes fra en 1800-tals afskrift, reelt er fra det tidlige 1500-tal, eftersom en hr. Peder Madsen på dette tidspunkt blev optaget i netop Helligåndsklostret, jf. *Repert* (note 2), 2 rk., nr. 10247 og 11877.
[4] »Regnskabsbog over Indtægten af Landehjælpen 1524- 26«, *Danske Magazin* II, 1873, 50.
[5] S.V. Wiberg, *Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie*, Kbh. 1870-73. Ny udg., Kbh. 1959-60, III, 86; *Böttiger 1924* 16 anfører, at Anders Lack var sognepræst 1535. Wiberg noterer blot »15..«, samt at efterfølgeren, Hans Thomsen, døde 1556. Begge dele taler altså for, at Anders Lack virkede tidligt i 1500-tallets andet kvartal. L. S. Vedel Simonsen, *Fyens Vilkaar i den saa kaldte Grevens Feide med et Chart over Valpladsen paa Øxnebjerget*, Kbh. 1813, 102.
[6] *Böttiger 1924* 42.
[7] Jens Rasmussen og Anne Riising, Biskop Jacob Madsens Visitatsbog 1588-1604, Odense 1995, 241-42.
[8] *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551-1660*. Udg. af Rigsarkivet, Kbh. 1885-2005 (*KancBrevb*) 14. marts 1597; *Böttiger 1924* 41.
[9] *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet jordegods i Danmark, fra Reformationen til Nutiden*, 1535-1765 I-IV. Udg. af Rigsarkivet, Kbh. 1892- 1955 (*Kronens Skøder*), II, 184 (15. juli 1664).
[10] *Kronens Skøder* (note 9), II, 224 (30. marts 1665).
[11] *Kronens Skøder* (note 9), II, 252 (19. marts 1667).
[12] H. F. Rørdam, »Uddrag af Breve i Fyns Bispearkiv«, *Kirkehistoriske Samlinger* 5, 3, 1905-07, 277.
[13] *Kronens Skøder* (note 9), II, 422 (17. juli 1674).
[14] RAO. *Fynbo landsting*. Skøde- og panteprot. 30. aug. 1685, tinglyst 18. nov. 1685.
[15] RAO. *Bispeark*. Kirkeejere. 1713 bekræftede Kronen, at kirkeejer Sophia Juel også fæstede kongetienden til Ulbølle, Ollerup, Lunde og Vester Skerninge sogne fra direktørerne for Odense Hospital (Gråbrødre †Klosterkirke, Odense) *Kronens Skøder* 3, 479 (22. aug. 1713).
[16] RAO. *Fynbo landsting*. Skøde- og panteprot. Skøde af 21. juli 1688, tinglyst 22. aug. 1688; skøde af 28. juli 1688, tinglyst 17. juli 1689; skøde af 19. nov. 1753, tinglyst 19. dec. 1753; jordebog u.d. tinglyst 25. juni 1755.
[17] RAO. *Fynbo landsting*. Skøde- og panteprot. Obligation af 11. juni 1764, tinglyst 27. juni 1764.
[18] Eksempelvis er geheimerådinde Scheel til Nakkebølle nævnt som ejer 1809, RAO. *Bispeark*. Sallinge

Fig. 58. Skitse af kirken i biskop Jacob Madsens visitatsbog. I RAO. – *Sketch of the church in Bishop Jacob Madsen's book of visitations.*

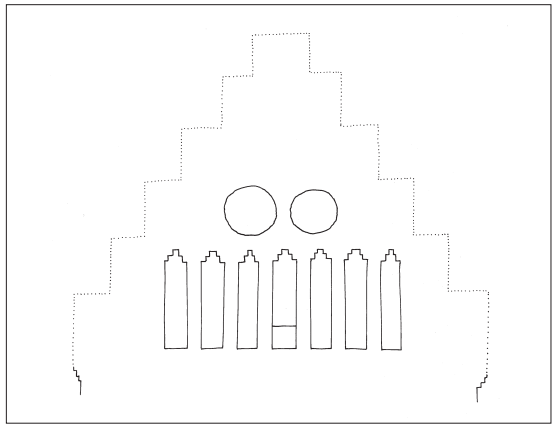

Fig. 59. Opstalt af tårnets østre trekantsgavl (s. 3214). 1:150. Målt og tegnet af Anders C. Christensen. – *Elevation of the eastern pediment of the tower.*

Hrds. breve. 1804-12, og 1826 kaldes proprietær van Deurs til Nakkebølle for kirkens patron, RAO. *Bispeark*. Indb. om Kirker og kirkegårde.
[19] *Böttiger 1924* 87-88.
[20] RAO. *Holstenshus godsark*. Afløsning af kirketiende; *Provstiark*. Synsprot. kirker og præstegårde; *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.
[21] *Rasmussen og Riising 1995* (note 7), 241. Forholdet er også nævnt i præsteindberetningen 1755; KB. *Kallske Saml*. 377 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755.
[22] *Böttiger 1924* 9-10; August F. Schmidt, »Sagn og tro knyttet til sten i Svendborg Amt«, *Fynsk Hjemstavn* 1929, 3-4.
[23] RAO. *Pastoratsark*. Embedsbog.
[24] RAO. *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde.
[25] RAO. *Provstiark*. Ret. cirkulærer.
[26] RAO. *Holstenshus godsark*. Afløsning af kirketiende.
[27] RAO. *Amtsprovsti*. Sager vedr. enkelte sogne.
[28] NM. *Antikvarisk-Topografisk Arkiv*. Korrespondance.
[29] *Böttiger 1924* 27; RAK. *Danske Kancelli*. Fyenske og smaalandske registre, nr. 1, fol. 42 og 1, 25. *Danske Kirkelove* I-III. Udg. af Holger Fr. Rørdam, Kbh. 1883-89, II, 210, 219.
[30] Præstens tilladelse til at tage bolig i gården i Vester Skerninge blev gentaget 1589, hvor det indikeres, at flytningen ikke var gennemført; *Böttiger 1924* 27; *KancBrevb* (note 8), 1588-92, 186 (15. juni 1589). Da Jacob Madsen visiterede 1593, boede han dog der; *Rasmussen og Riising 1995* (note 7), 242.
[31] RAO. *Holstenshus godsark*. Vedr. kirker.
[32] RAO. *Holstenshus godsark*. Sager; 1858 var der således en 'styg' bjælke gennem korhvælvet, jf. C.T. Engelstoft, *Kirkerne i Fyens Stift (Tillæg til Jacob Madsens Visitatsbog)*. Begyndt 1853. Manuskript i NM, 72.
[33] Vedrørende afvigende placerede kirketårne, se Thomas Bertelsen, »Desorienterede kirketårne. Praktiske løsninger og arkitektoniske idealer i senmiddelalderens kirkebyggeri«, *hikuin* 33, 11-28.
[34] RAO. *Amtsprovsti*. Synsprot.
[35] RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.
[36] *Böttiger 1924* 42.
[37] RAO. *Bispeark*. Visitatsprot.
[38] Det svage fundament blev af arkitekten opfattet som rest af en tidligere †kældernedgang. RAO. *Holstenshus godsark*. Afløsning af kirketiende.
[39] Ingeniør Søren Abrahamsen, Århus og Bredsten Kirkestabilisering.
[40] RAK. *Rgsk*. Rev. Kirkergsk.
[41] *Böttiger 1924* 232.
[42] RAO. *Bispeark*. Synsforret. kirker og præstegårde.

Fig. 60. Forskydninger i murværket i langhusets sydvesthjørne (s. 3215). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Displacements in the masonry in the southwestern corner of the nave.*

Fig. 61. Langhusets østre gavltrekant set fra loftet (s. 3210). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Eastern pediment of the nave seen from the loft.*

[43] RAO. Bispeark. Syn over kirker.
[44] RAO. *Bispeark*. Sallinge Hrds. breve.
[45] RAO. *Provstiark*. Ret.cirkulærer; RAO. *Holstenshus godsark*. Afløsning af kirketiende.
[46] NM. Indb. ved Kirsten Trampedach (1995).
[47] Flettekors er kun påvist i ganske få kirker herhjemme, herunder netop i den nærliggende Gudme Kirke. Ulla Haastrup, »Flettekors og indskrifter«, *Danske Kalkmalerier* 1-8. Udg. af Nationalmuseet, red. Ulla Haastrup m.fl., Kbh. 1985-92 (*DaKalkmalerier*), 6, 144-145.
[48] Om Træskomaleren, se f.eks. Mogens Larsen, »'Træskomalerens' kreds« og »'Træskomaleren'«, *DaKalkmalerier* (note 45), 5, 80-83 samt Henrik M. Jansen, *Træskomaleren – et fynsk kalkmaleriværksted i 1400-tallet*, Ringe 1991.
[49] Sissel F. Plathe, *Gotikkens Kalkmalerier. De oversete dekorationer i Danmarks Kirker*, København 2019, 192-197, 270.
[50] RAO. *Provstiark*. Ret. cirkulærer; *Amtsprovsti*. Breve.
[51] RAO. *Rødkilde godsark*. Sager vedr. Ulbølle Kirke.
[52] RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; *Provstiark*. Synsprot. kirker og præstegårde.
[53] RAO. *Pastoratsark*. Embedsbog; *Böttiger 1924* 13, jf. også pastor Elisabeth Fabricius' beskrivelse fra 1985 i Egebjerg Lokalarkiv.
[54] Erich Pontoppidan og Hans de Hofman, *Den danske Atlas* I-VI, Kbh. 1763-81 (*DaAtlas*), VI, 735.
[55] David Burmeister, »Mellem fornuft og inderlighed. Troen og det nye altermaleri«, *Dansk Guldalder. Verdenskunst mellem to katastrofer,* red. Cecilie Høgsbro Østergaard, Statens Museum for Kunst, København, og Nationalmuseum, Stockholm, 2019, 141 ff., 145.
[56] NM. Indb. Ved Birgit Als Hansen (2001).
[57] *Riising 1995* (note 7), 241-42. De bevægelige fløje er omtalt som 'luger' 1831: RAO. *Amtsprovsti*. Synsprot.
[58] Jf. også RAO. *Ulbølle*. Embedsbog.
[59] KB. *Kallske Saml* 377 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755.
[60] *Engelstoft 1853* (note 32), 72.
[61] Finn Grandt-Nielsen, *Fynsk kirkesølv* (*Fynske Studier* XII), Odense 1983, 27, 56-57; *DK Odense* s. 4972.
[62] Æsken er ustemplet, men ifølge *Grandt-Nielsen 1983* (note 61), 184 udført af Niels Dreyer.
[63] If. pastor Elisabeth Fabricius' beskrivelse fra 1985 i Egebjerg Lokalarkiv.

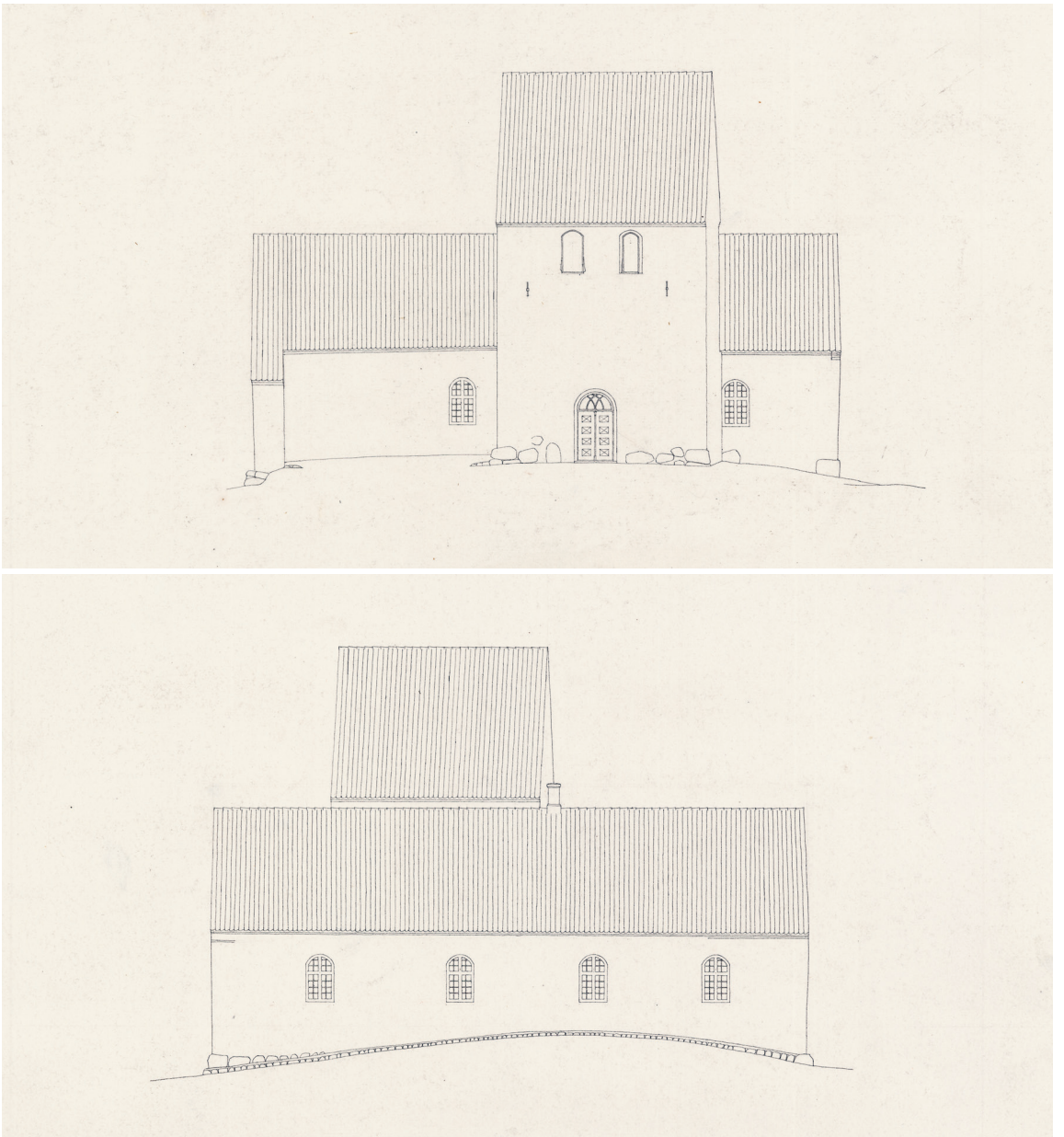

Fig. 62a-b. Opmålinger. 1:300. a. Opstalt af nordfacade. b. Opstalt af sydfacade. Målt og tegnet af Poul Rasmussen 1926. Danmarks Kunstbibliotek. – *Scale drawings. a. Elevation of north facade. b. Elevation of south facade.*

[64] *Grandt-Nielsen 1983* (note 61), 162.
[65] Lis Jacobsen og Erik Moltke, *Danmarks Runeindskrifter*. Text, Kbh. 1942, 215 nr. 183. Oversættelsen følger Lis Jakobsen og Erik Moltke, om end denne ikke er helt grammatisk tilfredsstillende, jf. Danmarks Runeindskrifter (https://runer.ku.dk, genstandsid: 179; besøgt 4. febr. 2022) og den ødelagte del af indskriften kan have rummet navnet på Meretes ægtefælle. En parallel til formuleringen kendes fra Ollerupkarret, hvor det er anført, at Jakob Rød udførte karret, men at 'Toke købte mig' og formentlig skænkede det som sjælegave til kirken.
[66] Denne tårnopbygning er særlig veludviklet på Bøstrupkarret (Nationalmuseet, inv.nr. 6548).
[67] Fr. Wimmer, *De Danske Runesmindesmærker,* København 1903-08, 4, 116-20.

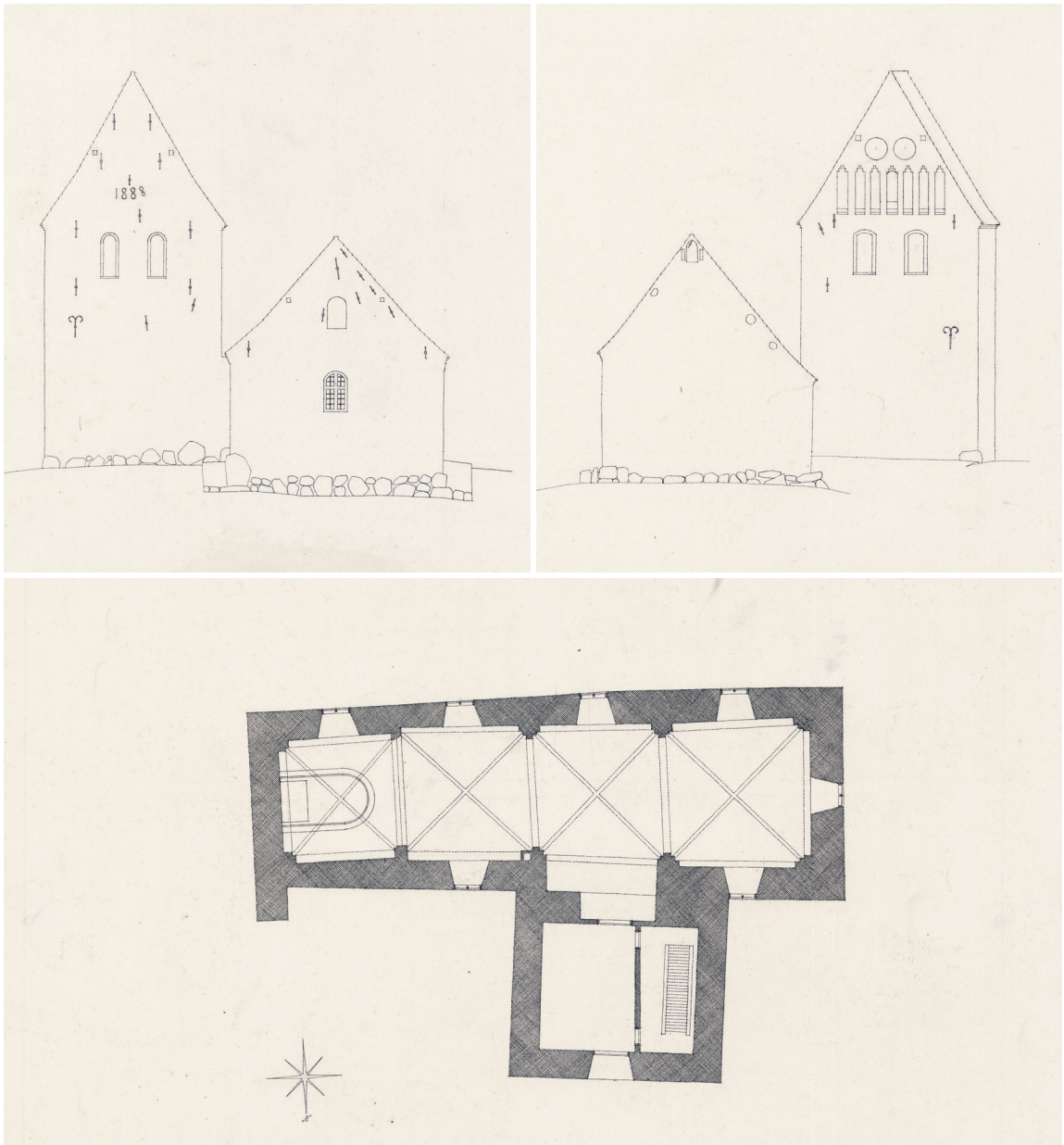

Fig. 62c-e. Opmålinger. 1:300. c. Opstalt af vestfacade. d. Opstalt af østfacade. e. Plan. Målt og tegnet af Poul Rasmussen 1926. Danmarks Kunstbibliotek. – *Scale drawings. c. Elevation of west facade. d. Elevation of east facade. e. Plan.*

[68] Fr. Orluf, »Runeindskriften på elfenbensrelieffet i Berlin«, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1936, 234-35. Orluf mener, der er benyttet 'efternøgle', altså at der i stedet for rette bogstav er skrevet det efterfølgende, så indskriften er »ælyfsumine«.

[69] De øvrige røgelseskar stammer fra Hundstrup (s. 3292) Hesselager, Heden, Ollerup (s. 2032), Faaborg (s. 705), Lunde (s. 2206), Bøstrup (Langeland), Stenstrup (s. 2154), Kullerup, Svindinge (forsvundet), og et kar, der endte i Tjøme, Norge, og nu befinder sig på Kulturhistorisk Museum, Oslo (inv.nr. C2692). Jf. *Jacobsen og Moltke 1942* (note 65), nr. 172-83; Hiltrud Westermann-Angerhausen, *Mittelalterliche Weihrauchfässer von 800 bis 1500*, Petersberg 2014, 316-320.

[70] Foruden Mester Røds kendes blot et enkelt røgelseskar med runeindskrift; Hiltrud Westermann-Anger-

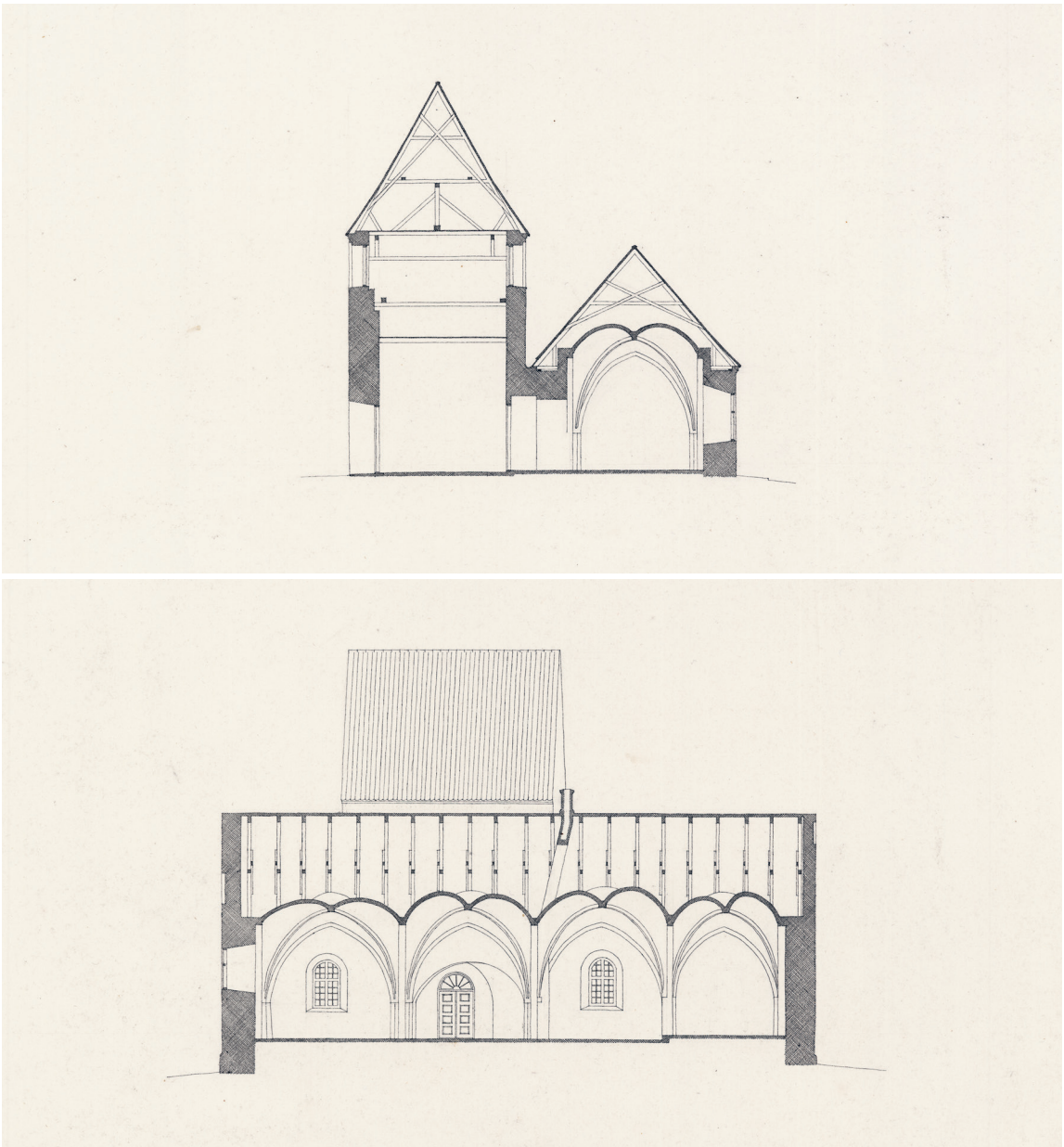

Fig. 62f-g. Opmålinger. 1:300. f. Tværsnit set mod øst. g. Længdesnit set mod nord. Målt og tegnet af Poul Rasmussen 1926. Danmarks Kunstbibliotek. – *Scale drawings. f. Cross-section looking east. g. Longitudinal section looking north.*

hausen, »Medieval Censers in Scandinavia: Problems of Origin and Distribution«, *Hafnia* 12, 2003, 84-7.

[71] Peder Hansen Resen, Atlas Danicus IV. Fyn. Ved Jacob Isager, Odense 1984, IV 635. Siden nævnt i *DaAtlas* (note 54), VI, 1774, 734 f.

[72] Jf. *Jacobsen og Moltke 1942* (note 65), 215 nr. 183.

[73] RAO. *Holstenshus godsark*. Sager.

[74] At M. Mackeprang, *Danmarks middelalderlige Døbefonte*, Kbh. 1941, 126 beskrev fonten som udsmykket med to relieffer af løver, der delte hoved, må skyldes både utilstrækkelig belysning, og at relieffet af den liggende mand var vendt ind mod korvæggen, da Mackeprang undersøgte fonten.

[75] Ulla Haastrup, »Bemalede romanske døbefonte i det middelalderlige Danmark«, *hikuin* 22, 1995, 24.

[76] *Rasmussen og Riising 1995* (note 7), 241.

Fig. 63. Rest af kalkmalet †udsmykning på nordøstre ribbe i skibets østhvælv (s. 3219). Foto Kirsten Trampedach 1995. – *Remains of wall-painted †decoration on the northeastern rib in the eastern vault of the nave.*

[77] Firedelingen af kummen med ansigter er derimod et træk, der kendes på tværs af andre af de grupperinger, Mackeprang etablerede, herunder »Højbytypen« (f.eks. Fraugde, *DK Odense* 3558), »Storebæltsgruppen« (Ørbæk Kirke, Vindinge Hrd.) og »Lillebæltstypen« (Brenderup, Odense Amt).
[78] Den angribende løve forekommer også uden for den midtfynske type, f.eks. på Skrøbelevfonten, Mackeprang regnede til den 'Sydfynske gruppe'. Bedst kendt er motivet dog fra de jyske 'løvefonte', eksempelvis Astrup, Smidstrup, Fur, jf. *Mackeprang* (note 74), 223, 295-96.
[79] *Mackeprang* (note 74), 124-32; om tilskrivningen til Hvicmannes værksted se side 125.
[80] J. V. Sørensen, »Rørup Kirke«, *Aarbog for Odense og Assens Amter* 1931-36, 366.
[81] RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde; Holstenshus godsark. Vedr. kirkerne.
[82] *Böttiger 1924* 13-14.
[83] J. Verbeek og Ilja M. Veldman, *Hollstein's Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts ca. 1450-1700*, Amsterdam 1974 (*Hollstein*), nr. 1ad.
[84] *Hollstein* (note 83), XVI, 1974, nr. 11. Samme stik er benyttet af Harmen Garstenkorn til Bogense Kirkes prædikestol fra 1606 (*DK Odense* s. 2159).
[85] Léna Widerkehr, *Jacob Matham. The New Hollstein: Dutch and Flemish etchings, engravings and woodcuts ca. 1450-1700, Ouderjerk aan den IJssel 2007-08,* nr. 138, 139, 140, 141 og 143.
[86] *Böttiger 1924* 67 antager, at stolen er udført af Anders Mortensen, hvilket kan fuldstændig udelukkes.
[87] *Böttiger 1924* 67 nævner, at Gregers Knudsen Krag også skænkede en prædikestol til sin hovedkirke i Vester Skerninge 1656. Denne stol kan derfor meget vel være udført af samme billedskærer som Ulbøllestolen, men da den blev kasseret 1817, kan det ikke afgøres.
[88] Eksempelvis foto i Svendborg Byhistoriske Arkiv, foto nr. V9760. Fotografiet viser situationen før stoleværkets forandring 1917.
[89] RAO. *Rødkilde godsark*. Sager vedr. Ulbølle Kirke, samt *Bispeark*. Sallinge Hrds. breve.
[90] RAO. *Amtsprovsti*. Breve.
[91] RAO. *Bispeark*. Sunds og Sallinge Hrdr.
[92] Notat i NM, *Antikvarisk-Topografisk Arkiv* (jf. fig. 42).
[93] Det kan ikke udelukkes, at stolene blev givet af Anne eller Jakob Hvide (jf. gravsten 2 og 5), men Margrethe Hvides engagement i kirken, hendes ejerskab af Rødkilde og det almindelige mønster for tidspunktet for de fynske landsbykirkers efterreformatoriske nyindretning taler for, at stolene formentlig først blev indrettet i 1500-tallets sidste årtier.
[94] RAO. *Holstenshus godsark. Sager* (under 1862).
[95] RAO. Amtsprovsti. *Synsprot*. Stolen er omtalt som fjernet 24. juni 1868.

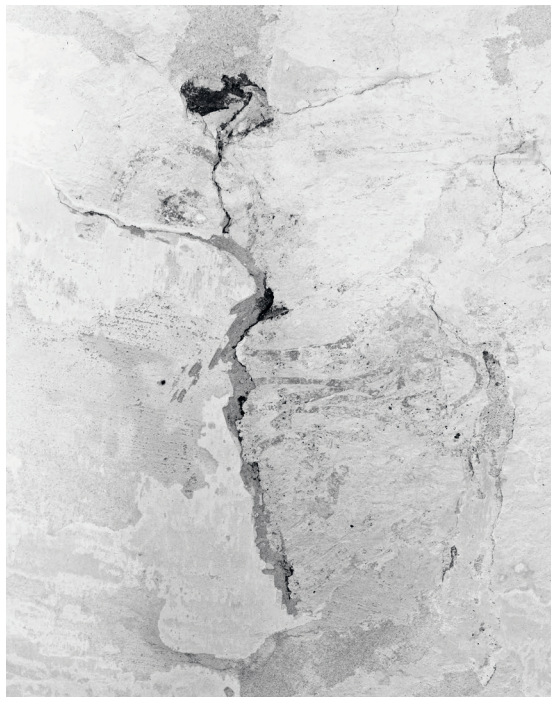

Fig. 64. Fragment af kalkmalet †flettekors i østre fag af skibets østhvælv (s. 3219). Foto Kirsten Trampedach 1995. – *Fragment of wall-painted †interlaced cross in the eastern bay of the eastern vault of the nave.*

Fig. 65. Udsnit af skibets sydvæg med kalkmalerier set fra loftsrummet (s. 3219). Foto Arnold Mikkelsen 2021. – *Detail of the south wall of the church with wall paintings seen from the the loft.*

[96] RAO. *Holstenshus godsark*. Sager, samt *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde.
[97] *Svendborg Avis,* 30. april 1969.
[98] Den Danske Orgelregistrant.
[99] If. www.svendborghistorie.dk
[100] RAK. *Den kgl. Bygningsinspektør.* Sager vedr. Kirker. Den bevarede lysekrone kan være anskaffet 1914, da kirken ønskede at hænge petroleumslamper op. Den kgl. bygningsinspektør frarådede dette. Det kan dog ikke helt udelukkes, at lampetterne er lidt ældre og identiske med de lamper, baron Berner-Schilden-Holsten lånte til kirken 1899, og som han 1900 bad kirken om at pakke ned forud for det årlige syn for på den måde at understrege, at de ikke var kirkens ejendom; RAO. *Holstenhus godsark*. Sager.
[101] Ifølge en seddel lagt i skibets lastrum, der er omtalt i pastor Elisabeth Fabricius' beskrivelse af kirken fra 1985 i Egebjerg Lokalarkiv.
[102] RAO. *Amtsprovsti*. Sager vedr. enkelte sogne. I Hans Nyholm, *Kirkeklokker i Danmark – en registrant,* Højbjerg 1988, nr. 3376 er det fejlagtigt anført, at klokken blev støbt af Jacob Hansen Meilstrup.
[103] NM. *Antikvarisk-Topografisk Arkiv.* Beretningsarkivet (Niels Ringes noter).
[104] RAO. *Amtsprovsti*. Sager vedr. enkelte sogne.
[105] Margrethe Hvide blev begravet 29. juli 1595, Johs. Grundtvig »Ejler Brokkenhuses historiske Kalenderantegnelser for 16de Aarhundrede«, *Samlinger til Fyens Historie og Topographie* 6, 1873, 414.
[106] I rækkefølgen skal våbenet repræsentere Knud Hvides farmors mor, Karen Kiste († e.1427). Hun gik i slægtsbøgerne også under navnet Cathrine Sture, hvilket forklarer våbenskjoldet; *Danmarks Adels Aarbog*, Kbh. 1884 ff. (*DaAdÅrb*), 1916, 442. Det er tidligere blevet tolket som Barsebeks, hvilket initialet »S« naturligvis udelukker.
[107] Våbenet er af Søren Abildgaard aftegnet som to blomster i en bjælke, altså nær Roed. Det repræsen-

terer Knud Hvides farmors mor, der kun kendes ved fornavn, Margrethe (g.m. Otto Krummedige).

[108] Jf. Engelstoft, »Bidrag til Personalhistorien af Mindesmærker i fyenske Kirkere«, *Samlinger til Fyns historie og topographie, 6, 1873,* 193 identificerede 'pilespidsen' som knyttet til Rantzau, idet han pegede på, at den også findes på Alhed og Anne Friis' gravsten i Dalum Kirke (s. 2870), samt at det på den sten og på Jakob Hvides i Ulbølle (nr. 5) synes erstattet af Rantzauvåbenet i næste slægtsled.Våbenets lighed med Skarpenberg samt initialerne »SB« godtgør, at det her repræsenterer Knud Hvides mormors mor, N. N. Skarpenberg, g.m. Claus Rantzau.

[109] Våbenet repræsenterer Kirsten Tidemands farmors mor. *DaAdårb* (note 106) 1945 II, 108, anfører, at hun skulle have ført Bangvåbenet med to bjælker.

[110] Våbenet repræsenterer Kirsten Tidemands mormors mor, Birgitte Pedersdatter Glob; *DaAdårb* (note 106) 1901, 548. Slægten førte Duevåbenet, som relieffet på gravstenen i bedste fald er en fri fortolkning af, og initialerne »RM« passer heller ikke til.

[111] Poul Grinder-Hansen, *Søren Abildgaard (1718-1791). Fortiden på tegnebrættet,* Nationalmuseet 2010, 418 kat.nr. 376.

[112] Chr. Axel Jensen, *Danske adelige Gravsten*, Kbh. 1951-53, II, kat.nr. 495.

[113] *Jensen 1951-53* (note 112), kat.nr. 486-98.

[114] Johs. Grundtvig, »Ejler Brokkenhuses historiske kalenderantegnelser for 16de Aarhundrede«, *Samlinger til Fyns historie og topographie,* 6, 1873*,* 329 (begr. 25. april 1577).

[115] C. F. Engelstoft, »Bidrag til Personalhistorien af Min-

Fig. 66. Udsnit af langhusets sydside (s. 3205) set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Detail of south side of nave seen from the south east.*

desmærker i fyenske Kirker«, *Samlinger til Fyns historie og topographie, 6, 1873,* 198 ff.

[116] *Jensen 1951-53* (note 112), I, 258.

[117] Suppleret via Chr. Axel Jensens noter samt en tegning i NM. *Antikvarisk-Topografisk Arkiv* og Søren Abildgaards afskrift, *Grinder-Hansen 2010* (note 111), kat.nr. 375.

[118] Dette våbenskjold har ikke en tilhørende indskrift, der – ifølge princippet fra Margrethe Hvides våbener – burde have stået i samme felt som Ulfeldtvåbenets. Våbenet er for Claus Ulfeldts mor, Karine Pedersdatter Halvegge til Elmelunde.

[119] Det tilhørende indskriftsfelt har været i stenens øvre venstre hjørne, men er bortsprængt. Søren Abildgaard afskriver det med ordlyden: »Stramendrop waben«.

[120] *Grinder-Hansen 2010* (note 111), 417 kat.nr. 375.

Den tilhørende indskrift er bortsprængt, bortset fra første bogstav af »Waben«. Søren Abildgaard afskrev feltet som »Broker Waben« (se forrige note). Brockslægten fører et skjold, der svarer til Steegs, hvilket kan forklare forvekslingen.

[121] NM. Indb. ved Vitus Nielsen (1978) vurderede stenen at være så skrøbelig, at den ikke kunne nedtages uden risiko for massive og uoprettelige tab.

[122] Der findes to gravsten for Claus Ulfeldt, den anden er i Ørslev Kirke (*DK Holbæk* 1065). Knud Prange, »Adelsmanden med de to gravsten«, *Heraldisk Tidsskrift* 48/1983, 358-64.

[123] *Jensen 1951-53* (note 112), II, 38, kat.nr. 579 og 580. Når Chr. Axel Jensen skrev, at den anden Ulbøllesten fra gruppen af 'fynske Borcht kopister' er lagt over »Fru Margrethe Hvides forældre«, er det en lapsus. Beskrivelsen går således på broren, Jakob Hvides gravsten (nr. 5), mens han placerede forældrenes gravsten i 'Landstrygergruppen' (jf. nr. 1).

[124] Under Egense Kirke (s. 1949) blev Hans Norbys og Kirsten Skinkels gravsten dateret o. 1572 baseret på sidstnævntes dødsår. Det er klart, at hvis den gravsten er påvirket af Ulbøllestenene, må den være lidt yngre end 1573.

[125] *DaAdÅrb* (note 106) 1896, 149.

[126] *Grinder-Hansen 2010* (note 111), 418 kat.nr. 377.

[127] Ved salget af »den Muurede Begravelse i Coeret udi Ulbølle Kircke« blev det klausuleret, at der skulle betales 5 rigsdaler til kirkeejeren for hvert voksent lig, der nedsættes, og 2 rigsdaler for børn. Vedligeholdelsespligten påhvilede begravelsens ejer. RAO. *Fynbo landsting*. Skøde- og panteprot. Skøde af 8. okt. 1755, tinglyst 28. jan. 1756.

[128] RAO. *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde. *Böttiger 1924* 165 skriver, at Jens Lange 1756 havde fået tilladelse af kirkeejeren, etatsrådinde Krag, til at opmure en muret begravelse i koret, mod en betaling på 2 a 5 rdl. For hvert nedsat lig. Böttigers formulering indikerer, at der er tale om en ny begravelse, mens *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde oplyser, at Jens Lange blev begravet i den gamle murede begravelse.

[129] E. Juel Hansen, »De fyenske Basse'r«, *Personalhistorisk Tidsskrift*, 12 rk., 1 bd., 1946, 138.

[130] *Böttiger 1924* 165.

[131] Citeret efter *Böttiger 1924* 165.

[132] Eksempelvis i pastor Elisabeth Fabricius' beskrivelse af kirken 1985, Egebjerg Lokalarkiv, og *Böttiger 1924* 74.

ULBØLLE CHURCH

The parish lies in the southeastern corner of the large Sallinge District, where it is surrounded by Nørre Åby, Hundstrup and Vester Skerninge parishes. Ulbølle lies easternmost in the parish and with its more than 500 residents is its only large settlement.

The church is on a ridge at the centre of the village, and the churchyard is enclosed by a fieldstone wall on which an evergreen hedge is planted. The original part of the churchyard is still marked by old, now internal fieldstone walls at the foot of the ridge.

The main entrance towards the north includes a two-winged carriage gate and a pedestrian gate, both with cast iron lattices between granite piers.

Building. The church is a nave church, whose central part is formed by the Romanesque nave, to which a western extension has been added. The chancel, which succeeded an older, narrower †chancel, was built in the later part of the middle ages but before c. 1489, when the nave was vaulted over with four bays of cross-vaults. The tower on the north side of the church is also Late Gothic, while a buttress in the northeastern corner of the chancel is from the post-Reformation period.

The original part of the church comprises the midmost c. 12 metres of the existing nave, which is built on top of a substantial hillock. The natural conditions have clearly played a crucial role in the shaping of the complex, and in particular the steep drops to the east and west have had to be respected. That no one has taken the trouble to level the site is especially clear on the south side, where the footing curves over the top point of the ridge, which is approximately beneath the eastern vault bay of the nave (cf. figs. 8 and 66). The lack of levelling has had the consequence that the wall height – especially in the south – increases from east to west, a situation that has only been exacerbated by the building of the western extension (cf. below). The construction material is raw fieldstone, likely supplemented with corner ashlars, some of which may be identical to the stones that have now been re-used in the nave-chancel (cf. figs. 8 and 10). Of the original openings of the church, only faint traces of a window and a door are preserved in the south wall, and the placing of these indicates that the nave only had two windows, one in each side.

Possibly as early as the Romanesque period, the nave was lengthened by about six metres towards the west over the greatly sloping terrain. Most of the material is once more raw fieldstone – presumably re-used from the demolished west gable – with corners of brick.

In the Late Gothic period the church was expanded with a nave-chancel of raw fieldstone with corners of ashlar and brick, and here too much of the material must have been re-used from the older chancel. The fieldstone masonry extends high into the pediment, which has prevented large decorations in the form of brick-built tall recesses, but along the roofline and the uppermost part there are remains of small recesses in brick which must have been related to the gable corbelling. The remains consist of small circular recesses and at the top a recess about two bricks in width flanked by small fields filled in with small half-columns.

The four vault bays of the church are technically speaking executed in the same way and must be considered to have been installed around the same time – that is, around 1489 – cf. the wall-painted †inscription on the eastern severy of the chancel (fig. 21). All of these are cross vaults with half-brick ribs which meet at the top in a circular keystone. The vault piers are single-rabbeted in the chancel but double-rabbeted in the nave, and the rib ledge consists of a stretcher course laid diagonally on one of the western corner piers, while the ledges are two courses higher on the other piers; an exception

to this is the corner piers of the chancel, where the ledge is not marked. The severies, which rest on a whole-brick wide and pointed-arched wall and reinforcing ribs, have the slightly corbelled ledges meeting the arches characteristic of the area, also seen for example in Tved, Kirkeby, Kværndrup and Vester Åby (pp. 1838, 2073, 2233 and 3031). Especially Kværndrup, where there are however fewer differences in the form of the ribs, is interesting in this connection, since it has a wall-painted dating from approximately the same time, 1484, by the same workshop as was active in Ulbølle.

The substantial tower, probably built c. 1500, has gables in the east and west, and is unusual in having been built on the north side of the church, where the steep drop in the church ridge has made the expected placing at the western end of the nave difficult (cf. figs. 1, 10 and 13). In the alternative placing, however, the flat area north of the nave has been exploited, and as a bonus the tower interior could be used as a porch, since the north door of the church was conveniently placed there. On the other hand the chosen solution has required a much larger quantity of construction material, as the wall up against the church has had to be built from the ground up, unlike the western towers, whose eastern walls rest as a rule on the west gable of the nave.

The ground plan is approximately quadratic and the construction material consists of fieldstone and medieval brick. The facades are now to varying degrees faced with dressing on all sides. The tower interior functions as a porch, but the large, high-ceilinged room, which was originally unpartitioned and had no ceiling, probably had a dual function as entrance area and supplementary church interior. In the south wall, for example – just as in many western towers – there was a high, pointed-arched (†)arcade which connected the tower interior with the nave. In the north wall of the nave, on the other hand, an almost 5 m round-arched arcade, lower than the tower arcade (cf. fig. 15) was displaced towards the east. The chosen solution with the wide arch in the north wall of the nave is unusual, and it is possible that the arch was in reality widened in connection with the erection of a †gallery. According to Bishop Jacob Madsen the ceiling of the tower interior was installed between 1589 and 1599; the present partitioning of the interior and the doors is from 1862.

The belfry floor opens up to all four points of the compass through double belfry lights with segmental and round arches. Of the pediments the eastern one is well preserved. It is ornamented with seven one-and-a-half-brick wide high recesses with corbelled arches, the bottom of the midmost of which has had a segmentally arched peephole. The uniformly tall recesses are crowned by two circular recesses. The upper part of the gable is plain, possibly as a result of later repairs which in addition must be presumed to have separated the roofline from the original †crenellation (fig. 59). The western pediment is of new, small bricks, presumably built up in 1888 (cf. dating in wall ties, fig. 13).

Wall paintings. In 1994-95 remains were found of wall-painted decorations on the walls in the loft and on the vault severies.

The oldest are possibly Romanesque paintings on the south wall of the nave above the vaults, between the second and third vault bays of the nave, but as a result of the poor state of preservation the motifs cannot be identified (fig. 19). Above these is a more recent, also fragmentary painting, possibly from the Gothic period, in which one can make out a few figures (fig. 18). Finally, on the north wall of the nave, very scanty remains of paintings can be seen.

On the vault severies in the chancel and the eastern vault bays of the nave a number of builders' decorations were found which have now been covered up again (figs. 21-22 and 63-64). Among these, which were made directly after the building of the vaults, the date 1489 could be identified as well as an interlaced cross and zigzag patterns. These distinctive features place the paintings in the circle around the so-called 'Gudme Workshop', which was active for a limited period around 1480-1490 in the churches in Gudme, Hesselager (Gudme District), Årslev (Vindinge District), Kværndrup and Ulbølle. The

works done at the workshop were known earlier as part of the work of the so-called Clog Painter's workshop, which in a wider temporal and geographical framework was mainly active on Funen.

Finally, remains were found of presumed Renaissance paintings that may have come from a wall-painted drapery.

Furnishings. The church's medieval furnishings comprise two Romanesque items: the font, of the 'Central Funen' type, and Jakob Rød's *censer with a runic inscription from the first half of the 1200s, as well as a Gothic chancel arch crucifix from c. 1350. In the time up to 1600 the church was given two important gifts in the form of the Communion set donated by Margrethe Friis in 1575, and the altar candlesticks, donated in 1579 by Margrethe Hvide. A *baptismal dish from the 1500s is now at Langesø. In the middle of the 1600s the church acquired both a new pulpit, in 1650, and a bell cast in 1652 by Balthazar Melchior; the name of the parson Gregers Knudsen Krag appears on both.

Some silver mountings donated in 1772 by Sophie Amalia Sehested now decorate a Bible from 1899. In 1798 a †servants' gallery was installed which was in use until 1935; for the last 38 years also as an organ loft. The wafer box was made in 1867 by Niels Dreyer, Svendborg, and the Communion table, altarpiece and Otto Bache's altar painting showing Jesus presenting a child were acquired for a new furnishing of the chancel in 1873. The pews are from 1917.

The furnishings were repainted in 2001 and now stand with the pews and hymn boards in dusty red shades and details in dark blue, which is also the basic colour of the Communion table; the pulpit stand in polished oak.

The only source for the church's appearance before 1600 is Bishop Jacob Madsen's notes from his visit in 1589. He writes that the church at that time had a large Late Medieval †Communion table with a figure-rich image of the Crucifixion, that the font was still placed at the western end of the church and that a †pulpit of pine was 'below the chancel' – that is, by the chancel arch wall.[7] It is also known that in 1575 Margrethe Hvide donated a new †Communion table and at the same time she must have paid for family pews whose arms-decorated ends were still in the church in 1830. In 1755 Jens Lange established a closed †family gallery above the church door at the western and of the nave which was in use until 1868.

Sepulchral monuments. A group of five tombstones, of Knud Hvide and Kirsten Tidemand, their three children and a grandchild, are preserved in the church. The stones were procured in two rounds: the oldest three, from 1562, count among the so-called 'Landscape' or 'Vagabond' group, while the two most recent stones, from 1573, were made by the same Jakob van der Borcht-influenced stonemason. A sepulchral tablet to Margrethe Hvide from 1595 was also set up in the church, and, not least, she had a †burial crypt established in the second half of the 1500s. At the entrance to the church a tombstone from 1661 has been set up for Hans Jensen.

A memorial tablet from 1850 commemorating Lance Corporal Anders Rasmussen, who participated in the Battle of Mysunde, is set up in the nave.